

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดสุโขทัย ผู้วิจัยได้ประมวลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง
  - 1.1 ความเป็นมาของทฤษฎีใหม่
  - 1.2 ที่มาของโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่
  - 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่
  - 1.4 ความหมายของคำว่าเกษตรทฤษฎีใหม่
  - 1.5 หลักการแนวคิด และขั้นตอนของทฤษฎีใหม่
  - 1.6 หลักปฏิบัติสำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่
  - 1.7 เศรษฐกิจพอเพียง
  - 1.8 การพัฒนาเกษตรกร
  - 1.9 คุณภาพชีวิต
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. ความเป็นมาของทฤษฎีใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537 ศาลาสุลตดาลัย สวนจิตรลดา เกี่ยวกับความเป็นมาของทฤษฎีใหม่ว่า

“...ทฤษฎีใหม่” นี้ มิได้เป็นการแจกจ่ายที่ดิน เป็นที่ดินของประชาชนเอง เรื่องนี้เริ่มต้นที่จังหวัดสระบุรี ที่ต้องพูด เพราะว่าแม่ได้พูดเรื่องที่เป็นต้นเหตุของเรื่องนี้ มาแล้ว ก่อนหน้านั้นได้มีจินตนาการ ความคิดฝัน ท่านทั้งหลายคงนึกแปลก ทำไมแผนการจะต้องคิดฝัน ไม่ได้ไปดูตำรา ไม่ได้ค้นตำรา แต่ค้นในความคิดฝันในจินตนาการ เรานึกถึงว่าจะต้องมีแห่งหนึ่ง ที่จะเข้ากับเรื่องของเรา...”

“...ได้ดูแผนที่สระบุรี ทุกอำเภอ หา ๆ ไป ลงท้ายได้เจอวัดชื่อมงคล อยู่ห่างจาก

อำเภอเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร แล้วก็เหมาะในการพัฒนา จึงไปซื้อที่ ซื้อด้วยเงินส่วนตัว และเพื่อนฝูงได้ร่วมบริจาคเงินจำนวนหนึ่ง ได้ซื้อ 15 ไร่ ที่ใกล้วัดมงคล หมู่บ้านวัดใหม่มงคล ได้ส่งคนไปพบชาวบ้าน เขาก็ไม่ทราบว่าจะมาจากไหน ไปพบชาวบ้านสืบถามว่า ที่นี้มีที่ที่จะขายไหม เขาก็เชิญขึ้นไปบนบ้าน แล้วเขาก็บอกว่า ตรงนี้มี 15 ไร่ที่เขาจะขาย ในที่สุดก็ซื้อ ก่อนตั้งมูลนิธิชัยพัฒนา ก็เป็นเวลาประมาณ 7 ปี ไปซื้อที่ตรงนั้น คนพวกนั้นก็งัดกัน เขาเล่าให้ฟังว่า มีคนเข้าฝันว่าพระเจ้าอยู่หัวมา แล้วก็มาช่วยเขา เขาก็ไม่ทราบว่า คนที่ไปนั้นเป็นใคร แต่สักครู่หนึ่ง เขามองไปที่ปฏิทิน เขามองดู เอ้ คนนี้ คนที่อยู่ข้างหลังพระเจ้าอยู่หัวนั่น เอ๊ะ คนนี้ก็อยู่ข้างหลังพระเจ้าอยู่หัวในรูป โกลี ๑ เขาก็เลยนึกว่า เอ๊ะ พวกนี้มาจากพระเจ้าอยู่หัว เขาก็เลยบอกขายที่นั่น ก็เลยซื้อที่ 15 ไร่ และไปทำศูนย์บริการ...”

“...ทางราชการโดยกรมชลประทาน กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร ทางนายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี ได้ช่วยกันทำโครงการนี้ โครงการนี้ใช้เงินของมูลนิธิชัยพัฒนาส่วนหนึ่ง ใช้เงินของราชการส่วนหนึ่ง โดยวิธีขุดบ่อน้ำ เพื่อใช้น้ำมาทำการเพาะปลูก ตาม “ทฤษฎีใหม่” ซึ่ง “ทฤษฎีใหม่” นี้ยังไม่เกิดขึ้น พอขุดบ่อน้ำนั้น เราก็เรียกว่า “มือน้ำ” มีน้ำ ข้าง ๆ ที่อื่นนั้นไม่มีน้ำ แต่ตรงนั้นมีน้ำ ลงท้ายก็สามารถปลูกข้าว แล้วก็ปลูกผัก ปลูกไม้ยืนต้นไม่ผล ต่อมาก็ได้ซื้อที่อีก 30 ไร่ ก็กลายเป็นศูนย์พัฒนา หลักมีว่า แบ่งที่ดินเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งเป็นที่สำหรับปลูกข้าว อีกส่วนหนึ่งสำหรับปลูกพืชไร่ พืชสวน และก็มีที่สำหรับขุดสระน้ำ ดำเนินการไปแล้ว ทำอย่างธรรมดาอย่างชาวบ้าน ในที่สุดได้ข้าวและได้ผัก ขายข้าวกับผักนี้ไม่กี่ไร 2 หมื่นบาท 2 หมื่นบาท ต่อปี หมายความว่า โครงการนี้ใช้งานได้ เมื่อใช้งานได้ก็ขยายโครงการ “ทฤษฎีใหม่” นี้ โดยให้ทำที่อื่น นอกจากมีสระน้ำในที่นี้แล้ว จะต้องมีอ่างเก็บน้ำที่ใหญ่กว่าอีกแห่งเพื่อเสริมสระน้ำ ในการนี้ก็ได้รับความร่วมมือจากบริษัทเอกชน ซื้อที่ด้วยราคาที่เป็นธรรม ไม่ใช่ไปเวนคืนและสร้างอ่างเก็บน้ำ...”

“...ฉะนั้น ในบริเวณนั้นจะเกิดเป็นบริเวณที่พัฒนาแบบใหม่ถึงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งเข้าใจว่าจะดำเนินไปได้ ในที่นี้แต่ที่อื่นยังไม่ทราบว่าจะทำได้หรือไม่ ได้ ที่นายกฯ บอกว่าจะขยายทฤษฎีนี้ไปทั่วประเทศ ก็ยังไม่แน่ใจว่าจะทำได้หรือไม่ เพราะว่าจะต้องมีปัจจัยสำคัญคือ ปัจจัยน้ำ แล้วก็ต้องสามารถที่จะให้ประชาชนเข้าใจ และยินยอม ถ้าเขาไม่ยินยอมก็ทำไม่ได้...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้ทำการทดลอง “ทฤษฎีใหม่” ขึ้นที่ วัดมงคลชัยพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี โดยใช้ขนาดที่ดินเฉลี่ยของราษฎรหนึ่ง ครอบครัว มีที่ดินประมาณ 10 – 15 ไร่ แบ่งที่ดินนั้นออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งที่ดินร้อยละ 30 ให้ขุดเป็นสระน้ำ มีความลึกประมาณ 4 เมตร ขนาดบรรจุน้ำได้โดยประมาณ 10,000 ลูกบาศก์เมตร ส่วนที่สองที่ดินร้อยละ 60 สำหรับพื้นที่ทำการเกษตร โดยปลูกข้าวร้อยละ 30

และปลูกพืชไร่พืชสวนร้อยละ 30 ส่วนที่สามที่ดินร้อยละ 10 สำหรับสร้างที่อยู่อาศัยและบริเวณลานบ้าน

นอกจากนี้ยังมีพระราชวินิจฉัย ให้นำดินจากการขุดบ่อไปทำคันรอบบ่อ ถมร่องไม้ผล ไม้ยืนต้น ถมแปลงพืชไร่ ถมลานบ้านและที่เลี้ยงสัตว์อีกด้วย

แบบจำลอง "ทฤษฎีใหม่"

แปลงที่ดินขนาด 15 ไร่ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านมงคล ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เป็นแบบจำลอง "ทฤษฎีใหม่" มีการจัดแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ ดังแสดงในแผนภูมิ 1

แผนภูมิ 1 แบบจำลองสัดส่วนการใช้ที่ดินตามแนวทางทฤษฎีใหม่

ที่มา : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2539 : 406

1. ส่วนแรก เนื้อที่ประมาณร้อยละ 30 หรือ 3 ไร่ ขุดเป็นสระเก็บน้ำประจำไร่ - นา มีปริมาตรความจุน้ำอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 10,000 ลูกบาศก์เมตร สำหรับไว้ใช้ในการเพาะปลูกพืช โดยสามารถนำไปใช้ได้ทั้งทำนาปลูกพืชไร่ หลังจากเกี่ยวข้าวในฤดูแล้ง ปลูกผัก

สวนครัว สวนผลไม้ ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ปลูกพืชไร่ เพาะเห็ด และเลี้ยงปลาหรือสัตว์น้ำอื่น เพื่อเป็นรายได้เสริม

2. ส่วนที่สอง เนื้อที่ประมาณร้อยละ 60 หรือ 10 ไร่ ใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูกและพัฒนาการเกษตรกรรมต่าง ๆ เช่น ทำนา ปลูกพืชไร่ พืชสวนครัว สวนผลไม้ ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย และสวนวนเกษตร ตามความเหมาะสม โดยให้อำนาจหน่วยงานทรัพยากรและสภาพแวดล้อม และการตลาดของท้องถิ่น

3. ส่วนที่สาม เนื้อที่ประมาณร้อยละ 10 หรือ 2 ไร่ จัดทำเป็นบริเวณบ้านที่อยู่อาศัย คอกสัตว์ กองปุ๋ยหมัก กองฟาง โรงเรือน ลานตาก - นวด พืชผลสวนครัว ไม้ร่มเงา ไม้ดอกไม้ประดับ สวนหย่อม ถนน คันดิน หรือคู คลอง และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ

การขยายผลทฤษฎีใหม่ ภายหลังจากการทดลองใช้ "ทฤษฎีใหม่" ที่บริเวณวัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการนำทฤษฎีใหม่ไปทดลองปฏิบัติที่บ้านแดนสามัคคี หมู่ที่ 13 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากราษฎรที่อำเภอเขาวง ใ้ค้ล้อมเกล้าฯ ถวายที่ดินจำนวน 10 ไร่ 3 งาน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อให้ทรงใช้ทำแปลงทดลองหรือแปลงสาธิตในการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำในการทำนาที่อาศัยน้ำฝนแต่อย่างเดียว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการตามรูปแบบของทฤษฎีใหม่ กรมชลประทานเป็นผู้รับผิดชอบในการออกแบบและขุดสระเก็บน้ำในพื้นที่ 3 ไร่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร เป็นผู้รับผิดชอบในการพัฒนาวางแผนการใช้น้ำและที่ดินตามทฤษฎีใหม่ เพื่อทำการศึกษาให้เกิดผลมากที่สุด ปรากฏว่าตั้งแต่ขุดสระเมื่อปี พ.ศ. 2536 จนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. 2539) สระน้ำที่ขุดไว้สามารถเก็บน้ำฝนเพื่อสำรองใช้ในการเกษตรได้อย่างพอเพียง

นอกจากนี้แล้ว ในพระราชดำริเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2538 ทรงเสด็จการนำทฤษฎีใหม่ไปใช้ในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำลำพะยั้งตอนบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลสงเปือย dimoyเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งในโครงการนี้ประกอบด้วยการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดความจุ 3.5 ล้านลูกบาศก์เมตร ส่งน้ำด้วยระบบคลองเปิดตามปกติ ในพระราชดำริดังกล่าวสรุปได้ว่า ในปีถัดไปจะทำระบบผันน้ำจากอ่างห้วยไผ่ จังหวัดมุกดาหาร มาที่อ่างเก็บน้ำลำพะยั้งตอนบน ต่อจากนั้นก็ให้นำน้ำจากอ่างเก็บน้ำลำพะยั้ง มาแจกจ่ายให้แก่สระน้ำ ที่อยู่ในแปลงของราษฎร ด้วยระบบท่อส่งน้ำแบบปิด ซึ่งถ้าส่งน้ำด้วยคลองแบบเปิดที่เคยทำ จะมีการสูญเสียน้ำจากการรั่วซึมหรือระเหย จะส่งน้ำให้พื้นที่ได้เพียง 2,500 ไร่ แต่ถ้าส่งน้ำด้วยคลองแบบปิดจะสามารถเลี้ยงพื้นที่ได้ถึง 10,000 ไร่ขึ้นไป

จะเห็นว่าทฤษฎีใหม่เริ่มด้วยการช่วยราษฎรให้มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรอย่างพอเพียงโดยการขุดสระน้ำกักเก็บน้ำฝนไว้ใช้ประโยชน์ต่อจากนั้นจะต้องให้ความรู้แก่ราษฎรให้ใช้น้ำที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยวิธีการทำเกษตรแบบผสมผสาน หรือไร่นาสวนผสม ราษฎรจะประสบความสำเร็จได้ถ้ามีความขยันขันแข็ง และมีความรู้ทางการเกษตรพอสมควร (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2539 : 402-412)

2. ที่มาของโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่

ตามที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2540 เห็นชอบแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงาน เสนอโดยกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมและได้กำหนดให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รับผิดชอบในแผนปฏิบัติการระยะยาว ให้ดำเนินการโครงการพัฒนาการเกษตรเพื่อรองรับแรงงานที่กลับสู่ชนบท ภายใต้โครงการ "เกษตรทฤษฎีใหม่" ตามแนวพระราชดำริ โดยให้ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการ ทั้งนี้ให้คณะกรรมการทำหน้าที่กำหนดมาตรการและแผนงานในการช่วยเหลือแรงงานที่ว่างงานหรือ ถูกเลิกจ้างที่เดินทางกลับภูมิลำเนาและประสงค์จะประกอบอาชีพด้านการเกษตรให้ได้ ทำงานมีอาชีพและรายได้ที่ยั่งยืนโดยให้กำหนดกิจกรรมและแผนปฏิบัติทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว รวมทั้งให้คำแนะนำและกำกับดูแลหน่วยงานในพื้นที่ เพื่อให้ดำเนินการเป็นไปตามแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2543 : 47)

2.1 แนวทางในการพัฒนาการเกษตรในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ

ในการพัฒนาการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตามแนวการปรับแผนปฏิบัติการในการพัฒนาการเกษตร กรมสหภาวะวิกฤติเศรษฐกิจนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้วางยุทธศาสตร์หลักซึ่งถือเป็นแนวทางให้ส่วนราชการในสังกัดพิจารณาปรับแผนการดำเนินการ ดังนี้

2.1.1 เร่งรัดใ้มีการเพิ่มขีดความสามารถ และประสิทธิภาพในการผลิตในภาคการเกษตร ในพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญต่อการส่งออก และนำเข้าจากต่างประเทศโดยเร่งรัดการส่งออกสินค้าการเกษตร เช่น ข้าว อาหารทะเล น้ำตาล ยางพารา ผลิตภัณฑ์ ปศุสัตว์ เพื่อนำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศ และทดแทนการนำเข้าสินค้าวัตถุดิบการเกษตรที่สำคัญ เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพด และผลิตภัณฑ์นม

2.1.2 เตรียมการในการป้องกันสภาวะทางภัยธรรมชาติ เช่นภัยแล้งที่อาจจะมิผลกระทบต่อสภาวะการผลิตในประเทศ และส่งเสริมสนับสนุนให้มีการผลิตสินค้าการเกษตรที่สำคัญให้เพียงพอต่อความต้องการภายในประเทศ เพื่อลดแรงกดดันทางด้านระดับราคาของสินค้า

คำหมวดอาหาร เพื่อรักษาเสถียรภาพของระดับอัตราการเงินเพื่อให้ได้ตามเป้าหมายที่รัฐบาลได้วางไว้ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ

2.1.3 ส่งเสริมสนับสนุนเกษตรกรและแรงงาน ที่กลับคืนถิ่นภูมิสำเนาที่มีความประสงค์ที่จะประกอบอาชีพทางการเกษตร เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนทางด้านเทคโนโลยี และความรู้ทางด้านการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่เหมาะสมรวมทั้งจัดหัจจัยพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ เงินทุนตามศักยภาพของงบประมาณที่มีจำกัดให้ได้ประสิทธิภาพสูงสุด

ในการประกอบอาชีพการเกษตรนั้น สามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) แรงงานที่มีครอบครัวประกอบอาชีพทางด้านเกษตรอยู่เดิมและมีที่ทำกินเป็นของตนเอง ซึ่งแรงงานเหล่านี้ก็จะกลับไปสนับสนุนหรือขยายการผลิต ในส่วนนี้รัฐคงให้การสนับสนุนในด้านวิชาการ การแปรรูป และการพัฒนาคุณภาพสินค้าให้สอดคล้องกับการตลาด ซึ่งในปัจจุบันก็มีโครงการที่ดำเนินการทางด้านนี้อยู่แล้ว เช่น โครงการปรับระบบโครงสร้างการผลิต โครงการส่งเสริมการเกษตรในงานปกติของส่วนราชการ

(2) แรงงานที่จะสามารถเข้าไปทดแทนในกิจกรรมที่ในปัจจุบันต้องพึ่งพาแรงงานต่างด้าว เช่น แรงงานในไร่อ้อย สาขาประมง และสวนยาง ซึ่งประมาณการว่าในปัจจุบันต้องพึ่งพาแรงงานต่างด้าว

(3) แรงงานที่มีความประสงค์ที่จะประกอบอาชีพการเกษตรแต่ขาดที่ดินทำกิน และปัจจัยพื้นฐานด้านเงินทุน แหล่งน้ำ ซึ่งในส่วนนี้จะต้องดำเนินการให้การสนับสนุนในด้านปัจจัยพื้นฐานของการผลิต ซึ่งจะเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรในแนวทฤษฎีใหม่

2.2 กลุ่มเป้าหมาย

2.2.1 กลุ่มแรงงานคืนถิ่นที่มีความประสงค์จะทำการเกษตรทฤษฎีใหม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือครอบครัวและมีแหล่งน้ำอยู่แล้ว

2.2.2 กลุ่มเกษตรกรทั่วไปที่มีความประสงค์จะทำการเกษตรทฤษฎีใหม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือครอบครัวและมีแหล่งน้ำอยู่แล้ว

2.2.3 กลุ่มแรงงานคืนถิ่นที่มีความประสงค์จะทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือครอบครัวและยังไม่มีแหล่งน้ำ

2.2.4 กลุ่มเกษตรกรทั่วไปที่มีความประสงค์จะทำการเกษตรทฤษฎีใหม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือครอบครัวและยังไม่มีแหล่งน้ำ

2.3 หลักการและแนวทางในการดำเนินโครงการ

เนื่องจากหลักการของทฤษฎีใหม่ โดยเฉพาะในขั้นที่ 1 ที่เน้นถึงการทำการ

เกษตรกร ในระดับที่ให้เกษตรกรทำการผลิตที่พึ่งตนเองได้ด้วยวิธีง่าย ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ให้พอมีกินไม่อดอยาก จากการดำเนินการในลักษณะทดลองสาธิต

ต้องดำเนินการโครงการในลักษณะที่ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในขบวนการเรียนรู้ ที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการตัดสินใจในแผนการผลิต ด้วยตัวเกษตรกรเองและเป็นลักษณะทางเลือกหนึ่งของเกษตรกร

ต้องดำเนินการสร้างเครือข่ายในระบบการส่งเสริมในลักษณะของโครงการสาธิต เพื่อให้เกษตรกรเรียนรู้ประสบการณ์จากเกษตรกรที่ได้รับความสำเร็จในการทำเกษตร ทฤษฎีใหม่มาแล้ว

ความช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิตและเงินทุนนั้น ต้องคำนึงถึงศักยภาพของพื้นที่ ซึ่งควรเป็นพื้นที่ที่สามารถเก็บกักน้ำได้ หรือในพื้นที่แหล่งน้ำที่สามารถกระจายน้ำชลประทานได้ ทั้งนี้กลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย ควรแบ่งแยกกลุ่มที่ชัดเจนระหว่างกลุ่มที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และกลุ่มที่ยังไม่มีที่ดินทำกิน ซึ่งมาตรการสนับสนุนจะแตกต่างกัน

2.4 ขั้นตอนและองค์การบริหารโครงการ

การดำเนินการโครงการจะแบ่งเป็น 2 ระยะที่สำคัญ ได้แก่

2.4.1 ระยะเร่งด่วน โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายของแรงงานที่กลับสู่ชนบท และมีความประสงค์ที่จะทำการเกษตรในเชิงทฤษฎีใหม่ โดยเน้นการพัฒนาในขั้นที่ 1 โดยเน้นในกลุ่มแรงงานที่มีที่ดินทำกินอยู่แล้ว และสภาพทางกายภาพของพื้นที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะสามารถดำเนินการตามแนวทฤษฎีใหม่ได้ ทั้งนี้โครงการจะได้เร่งรัดให้ดำเนินการในลักษณะการสาธิต และทดลองเพื่อเป็นรูปแบบในการศึกษาการพัฒนาการเกษตร ตามแนวทฤษฎีใหม่ในทุกตำบลทั่วประเทศ โดยคัดเลือกจากเกษตรกรที่มีความพร้อมทางด้านแหล่งน้ำ โดยรัฐจะให้การสนับสนุนทางด้านปัจจัยการผลิตเบื้องต้นและดำเนินการด้านมาตรการในการจัดหาที่ดินแก่กลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน ทั้งนี้จะเน้นในด้านเตรียมความพร้อมให้แก่เกษตรกรและเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยการสร้างเครือข่ายของกรมฝักอู๋กรมแก่แรงงานที่ประสงค์จะทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ รวมทั้งจัดตั้งศูนย์บริการแก่แรงงานที่ต้องการเปลี่ยนอาชีพทางการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ทุกจังหวัดทั่วประเทศ

2.4.2 ระยะยาว เป็นการดำเนินการในขั้นตอนการขยายผลซึ่งจะเน้นทางด้าน การให้การสนับสนุนด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีการจัดหาแหล่งน้ำ ปัจจัยการผลิตและเงินทุนสินเชื่อผ่อนปรน การพัฒนากลุ่มเกษตรกรและระบบสหกรณ์ การถ่ายทอดข้อมูลด้านการตลาดและการแปรรูปผลผลิต โดยเน้นการพัฒนาในขั้นที่ 2 และขั้นที่ 3 ของทฤษฎีใหม่

การบริหาร มี 2 ระดับ คือ ในส่วนกลางมีอนุกรรมการโครงการเกษตร "ทฤษฎีใหม่" ตามแนวพระราชดำริ โดยมีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน

และในส่วนภูมิภาคมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน โดยมีเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเป็นผู้จัดการโครงการในระดับพื้นที่

3. แนวคิดเกี่ยวกับโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแนวทางการพัฒนาการเกษตร "ทฤษฎีใหม่" ตามความเห็นทรงทรงถกคิดคำนวณตามหลักวิชาการดังนี้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2542 : 2-7)

3.1 การทำเกษตรแบบผสมผสาน แบบสวนรอบบ้าน หรือแบบไร่นาสวนผสม เป็นวิถีเกษตรกรรมที่เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสม รู้จักกันมาช้านานแล้วนับเป็นร้อยปี เช่น พื้นที่ที่อยู่ริมแม่น้ำ เขตที่มีฝนชุก หรือรอบๆ ที่อยู่อาศัย

3.2 พื้นที่เกษตรที่อาศัยน้ำฝน ขณะนี้ยังมีพื้นที่กว่าร้อยละ 78 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตที่มีฝนค่อนข้างน้อยและเป็นนาข้าวและพืชไร่ เกษตรกรยังคงทำการปลูกพืชได้ปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น และเสี่ยงกับความเสียหาย อันเนื่องมาจากความแปรปรวนของ ดิน ฟ้า อากาศอยู่เสมอ อาจจะมีการขาดบ่อหรือสระเก็บกักน้ำไว้ใช้บ้าง แต่ก็ไม่มีขนาดแน่นอน ระบบปลูกพืชก็ไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัว ส่วนใหญ่ปลูกพืชชนิดเดียว

3.3 พื้นที่เกษตรที่มีการชลประทาน ขณะนี้มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 28 หากมีน้ำเพียงพอสำหรับปลูกพืชในฤดูแล้ง เกษตรกรจะหาอย่างประณีต เข้มขัน ใช้ปัจจัยการผลิตสูง

3.4 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแนวเกษตรกรรม "ทฤษฎีใหม่" ประมาณ พ.ศ. 2532 ตามความที่ทรงคิดและคำนวณตามหลักวิชาการว่าเป็นสิ่งที่เกษตรกรหรือชาวนาควรปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นประจำ ได้แก่ ฝนแล้ง ยากจนและเป็นหนี้ โดยมิตสมมุติฐาน (Hypothesis) ซึ่งยอมรับหรือตกลงในเบื้องต้นโดยปริยายบางประการ เช่น

3.4.1 มีพื้นที่น้อยประมาณ 15 ไร่ (น้อยกว่าอัตราการถือครองเฉลี่ย 25 ไร่)

3.4.2 อยู่ในเขตเกษตรใช้น้ำฝน ฝนตกไม่ชุกหนัก (ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคเหนือ)

3.4.3 สภาพของดิน สามารถขุดบ่อเก็บกักน้ำเพื่อใช้ในการบริโภคและอุปโภคได้

3.4.4 ฐานะค่อนข้างยากจน

3.4.5 มีสมาชิกครอบครัวปานกลาง (ประมาณ 5-6 คน)

3.4.6 ไม่มีอาชีพหรือแหล่งรายได้อื่นที่ดีกว่าในบริเวณใกล้เคียง

3.5 ทรงเลือกสถานที่ทดสอบ “ทฤษฎีใหม่” นี้เมื่อปี พ.ศ. 2533 inn “จินตนาการ” และ “ความคิดฝัน” ผสมกับการศึกษาและค้นหาสถานที่จากแผนที่จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นแหล่งน้ำใช้น้ำฝนใกล้กรุงเทพฯ และทรงเลือกแปลงที่บริเวณวัดมงคลชัยพัฒนาเป็นแปลงที่ 1 และต่อมาได้ทรงทดสอบอีกแห่งหนึ่งที่บ้านกุศตอแกน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ พื้นที่ประมาณ 13 ไร่ 3 งาน

3.6 “สิ่งที่ควรปฏิบัติ” หรือ “วิธีการ” ตามทฤษฎีใหม่” คือ ให้แบ่งแปลง 15 ไร่ ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน (5-5-3-2 ไร่) หรือ (33.3-33.3-20.0-13.3%) ต่อมาได้ปรับปรุงเป็นอัตราส่วน (30-30-30-10%) เพื่อให้เลขลงตัวและจำง่าย

พื้นที่ 30 % ให้ขุดสระน้ำสำหรับใช้เสริมฝนในฤดูฝน และปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำอุปโภค บริโภค

พื้นที่ 30 % ให้ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันให้เพียงพอตลอดปีในฤดูแล้งถ้ามีน้ำเพียงพออาจปลูกพืชราคาดีเพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน

พื้นที่ 30 % ปลูกพืชยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร

พื้นที่ 10 % ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่นๆ

3.7 ทรงอธิบายวิธีการสั้น ๆ ให้ข้อมูลสรุปแก่ทุกข้อมูลและตัวเลขที่พระราชทานเป็นตัวเลขที่ได้คำนวณอย่างละเอียด แต่บางอย่างที่เป็นข้อมูลทางชีวภาพและสังคมไม่ได้กำหนดรายละเอียดชัดเจน เพื่อให้ยืดหยุ่นแตกต่างกันไป

3.8 ไม่ได้รับสั่งให้ปฏิบัติตามกระแสพระราชดำรัสทุกข้อ แต่ให้นำไปทดลองและได้ทรงให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทดลอง 2 ท้องที่ คือ ที่สระบุรี และกาฬสินธุ์ เพื่อหาข้อผิดพลาดต้อง เพื่อเขียนคำแนะนำสำหรับเกษตรกรต่อไป

3.9 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องทำและพิสูจน์ว่า หากเกษตรกรปฏิบัติตามดังกล่าวจะสามารถพอเพียงเลี้ยงตัวได้ จึงควรทำเพิ่มอีกหลายแห่งและศึกษาข้อมูลติดต่อกันหลายปีเพื่อพิสูจน์หรือยืนยันทฤษฎีนี้ หากได้รับความสำเร็จก็ขยายผลต่อไป หากไม่ได้รับความสำเร็จก็ต้องปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสม

3.10 หาก “สมมติฐาน” เปลี่ยนแปลงไปและปัจจัยสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม ผลผลิตและรายได้ที่ได้รับย่อมแตกต่างกันไป

3.11 พระราชกระแสรับสั่งเมื่อวันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2537 “...“ทฤษฎีใหม่” ซึ่งเข้าใจว่าจะดำเนินไปได้ ในที่นี้ (วัดมงคลชัยพัฒนา) แต่ที่อื่นยังไม่ทราบว่าจะทำได้หรือไม่ ได้ เพราะว่าจะต้องมีปัจจัยสำคัญ คือ ปัจจัยน้ำ แล้วก็ต้องสามารถที่จะให้ประชาชนเข้าใจและยินยอม ถ้าเขาไม่ยอม ก็ทำไม่ได้” “...ฉะนั้นทฤษฎีใหม่นี้จะขยายขึ้นไปได้ อาจจะทั้งประเทศ แต่ต้องช้าๆ เพราะว่าต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายไม่ใช่น้อยๆ แต่ว่าค่อยๆ ทำและเมื่อทำแล้ว ก็นึกว่า

เป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้ประชาชนมีกินแบบอัตรภาพ คืออาจจะไม่รวยมาก แต่ก็พอกินไม่
ลกยาก ฉะนั้นก็เห็นว่า “ทฤษฎีใหม่” นี้ คงมีประโยชน์ได้แต่ต้องทำด้วยความระมัดระวัง...”

3.12 ปัจจุบันยังไม่มีคำแนะนำของทางราชการที่ชัดเจนสมบูรณ์ u^x ก็ แต่คำ
แนะนำที่ควรให้แก่เกษตรกร หรือเกษตรกรที่จะทดลองปฏิบัติจะต้องมี “ฐาน” เริ่มต้นที่ใกล้เคียง
กันสมมติฐานของทฤษฎี (ข้อ 4) และพิจารณาปรับอัตราส่วนของการแบ่งพื้นที่ ตำแหน่งของสระ
น้ำชนิดของพืช ฯลฯ ให้เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อม ทุกด้าน การขุดสระเป็นการลงทุนที่สูง
อาจจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากราชการบางส่วน

3.13 เกษตรกรรมวิธีอื่นๆ

3.13.1 เกษตรกรผู้ที่มีพื้นฐานต่าง 3 ไม่ตรงกับสมมติฐานเช่น มีพื้นที่
มาก มีแหล่งน้ำสมบูรณ์ฐานดีและมีสมาชิกในครอบครัวน้อย ต้องจ้างแรงงานก็มีสิทธิทำการ
เกษตรที่คล้ายคลึงกับแนวทฤษฎีใหม่ได้ แต่เป็นการทำการเกษตรผสมผสานตามปกติหรือ
เกษตรชลประทานตามปกติไม่น่าจะเรียกว่า เกษตรทฤษฎีใหม่

3.13.2 ถ้าพื้นที่ไม่เหมาะสมกับการปลูกข้าวหรือปลูกข้าวไม่ได้ทั้งข้าวนาสวน
และข้าวไร่ ก็ไม่ใช่เกษตรทฤษฎีใหม่ แต่เป็นทำไร่หรือทำสวนผสมตามปกติ

3.13.3 ถ้าขุดบ่อแล้วเก็บน้ำไม่ได้ก็ไม่ใช่ “ทฤษฎีใหม่” แต่เป็นการทำเกษตร
ใช้น้ำฝนตามปกติ

3.13.4 บางรายที่มีสระน้ำขนาดเล็กอยู่แล้ว แต่ปลูกข้าวหรือปลูกพืชสวนหรือ
พืชไร่อย่างเดียวก็เป็นการเกษตรอย่างธรรมดา แต่ถ้าเปลี่ยนไปปลูกข้าวผสมกับพืชสวนและพืช
ไร่ในสวนผสมใกล้เคียงกับ 30:30:30:10 ก็ควรจัดได้ว่าเป็นการเกษตร “ทฤษฎีใหม่”

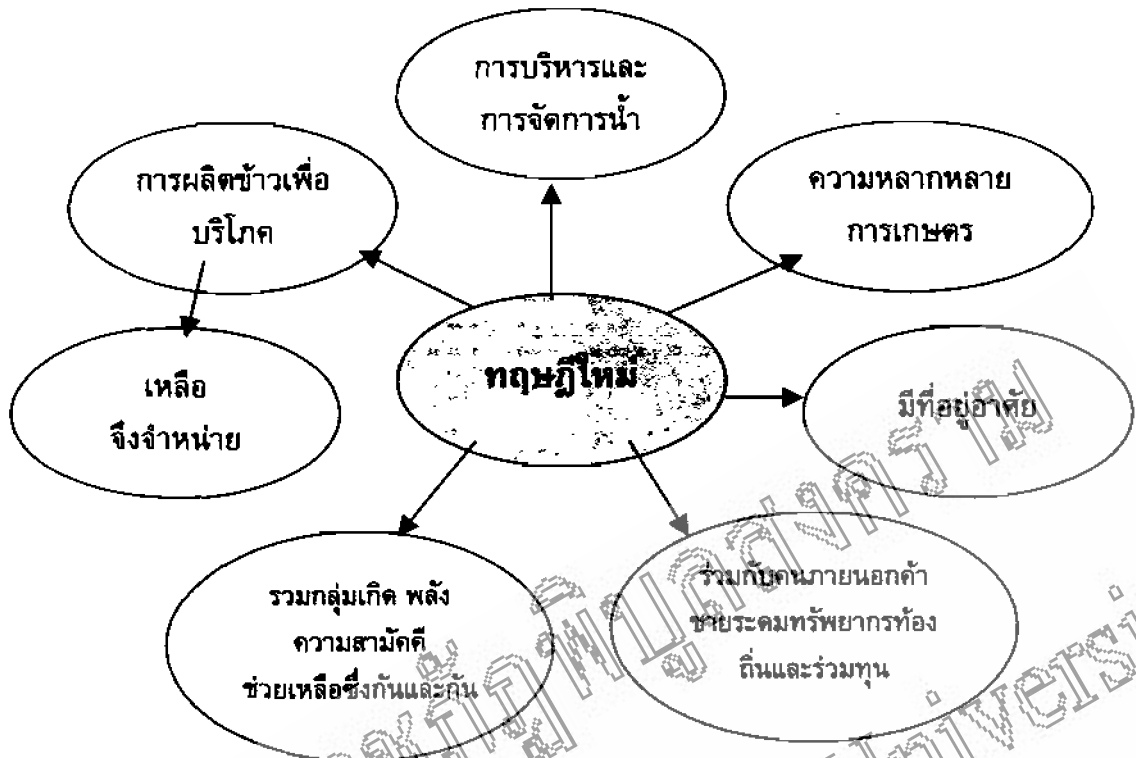
4. ความหมายของคำว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่”

จากการประมวลพระราชดำรัสเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ที่ได้ทรงพระราชทานแก่บุคคล ในวโรกาสต่าง ๆ ข้อมูลจากหนังสือหรือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ
ทฤษฎีใหม่ของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราช
ดำริ (กปร.) คำบรรยายและอภิปรายแนวพระราชดำริในการประชุมสัมมนาเรื่อง ทฤษฎีใหม่
ตลอดจนคำอธิบายจากนักวิชาการอาวุโสที่มีโอกาสสนทนากับพระคุณตามทฤษฎีใหม่อันเนื่องมาจาก
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะนายอำพล เสนาณรงค์
องคมนตรี และ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการสำนักงาน กปร. ซึ่งพอจะสรุปความได้
ดังนี้ (สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2543 : 10 – 11)

"เกษตรทฤษฎีใหม่" หมายถึง หลักการและแนวทางปฏิบัติในการใช้ที่ดินและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรสำหรับเกษตรกรที่มีที่ดินถือครองขนาดเล็ก ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยระบบการเกษตรยั่งยืน อันจะทำให้เกษตรกรรายย่อยดังกล่าว "มีพอยู่ พอกิน" ถึงแม้ไม่รวยมาก แต่ก็พอยู่ พอกิน ไม่ค่อยยาก โดยการแบ่งที่ดินถือครองออกเป็นสวนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม กล่าวคือ ส่วนที่ใช้สำหรับขุดสระน้ำ สำหรับเลี้ยงปลาและเก็บกักน้ำที่เพียงพอใช้ในการเกษตรของพื้นที่ส่วนที่เหลือซึ่งใช้เป็นที่ทำนาข้าว ปลูกพืชไร่ และไม้ผลยืนต้นรวมทั้งการปลูกพืชผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์บริเวณขอบสระน้ำด้วย ครั้นเมื่อเกษตรกรได้พัฒนาและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ครอบครัวและชุมชนแล้วต่อจากนั้นก็พัฒนาไร่นาและครอบครัวต่อไปอีกจนถึงขั้นที่พัฒนาเชิงธุรกิจกับธุรกิจภาคเอกชนในที่สุด

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

5. หลักการแนวคิดและขั้นตอนของเกษตรทฤษฎีใหม่

แผนภูมิ 2 หลักการแนวคิดทฤษฎีใหม่

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 ข : 1

ทฤษฎีใหม่

การบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตร

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนพสกนิกรในทุกแห่งทั่วประเทศไทย พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นถึงปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ ของพสกนิกร และทรงพยายามคิดหาหนทางแก้ไขคลายความเดือดร้อนเหล่านั้นเสมอมา โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งเป็นทุกข์อันหนักหนาของพสกนิกร พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริให้ใช้วิธีการที่เรียกว่า "ทฤษฎีใหม่" ช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น เมื่อครั้งที่พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยัง บ้านกุดตอแก่น อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทรงพบว่าราษฎรที่นั่นต้องเอาของแหลม ๆ ทิ่มลงไปนดินที่แห้งแข็งเพื่อหยอดเมล็ดข้าว เนื่องจากขาดแคลนน้ำ จึงทำให้ข้าวมีเมล็ดลีบและได้ผลผลิตเพียง 2 - 3 ตังต่อไร่

ศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ กรุงเทพมหานคร

21

พระองค์จึงมีพระราชดำริให้พิจารณาจัดหาน้ำสนับสนุนการเพาะปลูก โดยให้ชุดสระเก็บน้ำตามแนวทฤษฎีใหม่เหมือนกับที่ได้ดำเนินการทดลองที่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมิ่งมงคลชัยพัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำของเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อยให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ทฤษฎีใหม่ (New Theory) : เป็นแนวทางการบริหารจัดการที่ดิน และน้ำของเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง ให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง

พื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณ 30% ให้ชุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้เริ่มการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ

พื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ 30% ให้ทำนาปลูกข้าว เพื่อเป็นอาหารประจำวัน สำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เป็นการลดค่าใช้จ่ายและให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้

พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย

พื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ 10% เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์และโรงเรียนอื่น ๆ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานหลักสำคัญในการดำเนินการตามแนวทฤษฎีใหม่ คือ

1. เป็นวิธีการที่สามารถใช้ได้กับเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย ประมาณ 10-15 ไร่ ซึ่งเป็นอัตราเฉลี่ยการถือครองพื้นที่ของเกษตรกรไทย อย่างไรก็ตามขนาดพื้นที่มีอิทธิพลต่อบทบาท หากเกษตรกรมีพื้นที่มากหรือน้อยกว่านี้ ก็สามารถนำอัตราส่วนดังกล่าวไปปรับใช้ได้ และขอให้พึงเข้าใจด้วยว่า อัตราส่วนนี้ก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพพื้นที่เช่นกัน เช่น พื้นที่ที่ไม่มีระบบชลประทาน ก็ควรทำบ่อให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อให้มีน้ำใช้ตลอดปี เป็นต้น

2. หลักการของทฤษฎีใหม่ คือ ในพื้นที่นั้น ๆ จะต้องมีหลายอย่าง เช่น พืชผัก ไม้ผล ต้นไม้ต่าง ๆ และที่สำคัญคือต้องมีข้าวและสระน้ำ เพื่อให้เกษตรกรมีข้าวบริโภคอย่างพอเพียง และมีน้ำเพาะปลูกตลอดปี

3. ให้เกษตรกรมีความพอกินพออยู่ โดยเลี้ยงตัวเองได้ (Self Sufficiency) ในระดับชีวิตที่ประหยัดก่อน โดยมุ่งเน้นให้เห็นความสำคัญของความสามัคคีในท้องถิ่น

ทั้งนี้ แนวทางในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำดังกล่าวข้างต้น เป็นเพียงขั้นที่หนึ่งของ "ทฤษฎีใหม่" เท่านั้น เมื่อเกษตรกรดำเนินการในที่ดินของตนเองและได้ผลผลิตแล้ว เกษตรกรก็จะพัฒนาตนเองไปสู่ขั้นพออยู่พอกิน และเพื่อให้มีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงควรที่จะต้อง

๕31.๕๘

๕๖๖10

๑.1

151150

ดำเนินการไปสู่ขั้นที่สอง คือ การรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อร่วมแรงร่วมใจในการดำเนินการด้านการผลิต การตลาด การเป็นอยู่สวัสดิการ การศึกษา สังคม และศาสนา จากนั้นจึงดำเนินการสู่ขั้นที่สาม ซึ่งเป็นการดำเนินการจัดหาทุนดำเนินกิจการในขั้นก้าวหน้าต่อไปเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 ข : 1-4)

ทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์

การที่จะทำให้ทฤษฎีใหม่สมบูรณ์ได้นั้นก็คือ สระเก็บกักน้ำจะต้องทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเต็มความสามารถ โดยต้องมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถเพิ่มเติมน้ำในสระเก็บกักน้ำให้เต็มอยู่เสมอ ดังเช่นในกรณีของการทดลองที่วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเสนอวิธีการดังแสดงในแผนภูมิ 3

แผนภูมิ 3 ระบบทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์ อ่างใหญ่ เต็มอ่างเล็ก อ่างเล็ก เต็มสระน้ำ
ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 ข : 5

จากภาพสี่เหลี่ยมเล็กคือ สระน้ำของเกษตรกรที่จะได้รับน้ำจากอ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) ซึ่งได้ทำระบบส่งน้ำไว้เรียบร้อยแล้ว แต่ถ้าน้ำในอ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) มีปริมาณไม่เพียงพอ หากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริเสร็จสมบูรณ์ก็สามารถรับน้ำมาเติมโดยวิธีการผันน้ำจากป่าสัก (อ่างใหญ่) ต่อลงมายังอ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) จากนั้นก็จะส่งต่อไปยังสระน้ำของเกษตรกรซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนเองจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูป กลุ่ม หรือสหกรณ์ ร่วมแรง ร่วมใจกันดำเนินการในด้าน

1. การผลิต (พันธุ์พืช เครื่องดิน ชลประทาน ฯลฯ)
เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิตโดยเริ่มตั้งแต่ ขึ้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหา น้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก
2. การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต)
เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหายุ้งรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดีและลดค่าใช้จ่ายลงด้วย
3. การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ)
ในขณะที่เดียวกันเกษตรกร ต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินคอก ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง
- 4.สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้)
แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานอนามัยเมื่อมาป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน
5. การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา)
ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง
6. สังคมและศาสนา
ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง องค์กรเอกชน เอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม

เมื่อดำเนินการเมื่อดำเนินการผ่านขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อบริษัทเอกชน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคาร หรือบริษัทเอกชนจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ

เกษตรกรขายข้าวได้ในราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา)

ธนาคาร หรือบริษัทเอกชน สามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือก
ตรงจากเกษตรกรมาสีเอง)

เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก
(เป็นร้านสหกรณ์ ราคาขายส่ง)

ธนาคาร หรือบริษัทเอกชน จะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไปดำเนินการใน
กิจการต่าง ๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

ทฤษฎีใหม่ เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานเพื่อ
ช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อย ให้สามารถประกอบอาชีพอย่างพอเพียงที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระดับ
ประหยัดเป็นอย่างน้อย หลักการสำคัญคือ การบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดิน
ขนาดเล็ก ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักการฟัง
ตนเองอย่างมีอิสระภาพ มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอน มีการใช้การคำนวณตาม
หลักวิชา เน้นความสามัคคี การร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือกัน รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชน
และสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 ข : 19)

เมื่อวิเคราะห์ทฤษฎีใหม่ จะพบว่า การดำรงชีวิตในระดับที่อยู่รอด พออยู่พอกิน
และอยู่ดีนั้น บุคคลจำเป็นต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. รู้จักฟังตนเอง
2. ดำรงชีวิตอย่างมีอิสระภาพ
3. มีความสามารถในการบริหารจัดการ รู้จักคิด รู้จักระบบ
4. มีความขยัน อดทน ไม่ท้อถอย
5. มีความสามัคคี มีการแสวงหาความร่วมมือและให้ความร่วมมือ มีการรวมกลุ่ม
และมีความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุก
ฝ่าย

6. มีการศึกษาหาข้อมูล ข้อความรู้ และนำมาใช้ในการปฏิบัติงานและการแก้ไข
ปัญหาต่าง ๆ

7. รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

8. รู้จักพัฒนาตนเองขึ้นตามลำดับ

9. สามารถนำความรู้ หลักการ แนวคิด หรือทฤษฎีต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้อย่าง
เหมาะสม

6. หลักปฏิบัติที่สำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวคิดของทฤษฎีใหม่และแนวพระราชดำริอันเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินงานตามวิธีการเกษตรทฤษฎีใหม่ให้บรรลุผลสำเร็จแล้วอาจสรุปหลักปฏิบัติที่สำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่ ดังนี้ (สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2543 : 12 -14)

6.1 เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิธีการเกษตรที่ใช้ปฏิบัติสำหรับแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากฝนแล้ง ฝนทิ้งช่วงที่มักเกิดขึ้นประจำในพื้นที่เกษตรที่อาศัยน้ำฝนเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันยังมีมากกว่าร้อยละ 78 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั่วประเทศ เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่เกษตรที่มีการชลประทานจึงไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการเกษตรทฤษฎีใหม่

6.2 เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิธีการเกษตรที่มุ่งช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยที่ยากจน มีหนี้สินและพื้นที่ถือครองน้อย ประมาณ 15 ไร่ เกษตรกรที่มีพื้นที่ถือครองขนาดใหญ่อยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการเกษตรทฤษฎีใหม่

6.3 เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิธีการเกษตรที่ยึดสระน้ำหรือความสามารถในการเก็บน้ำของสระน้ำที่ขุดขึ้นเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ เพราะจะต้องใช้น้ำในสระเพื่อการเกษตรตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ตามเกษตรทฤษฎีใหม่ และใช้ในการอุปโภคและบริโภคของสมาชิกในครอบครัวอีกประมาณ 5 - 6 คนด้วย ถ้าสระน้ำที่ขุดขึ้นในเนื้อที่ 4.5 ไร่ ไม่สามารถเก็บกักน้ำได้ โดยเฉพาะในช่วงฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วง ก็ใช้วิธีการเกษตรทฤษฎีใหม่ให้ประสบความสำเร็จไม่ได้ และถือว่าถ้าขุดสระแล้วเก็บน้ำไม่ได้ก็ไม่ใช้วิธีการเกษตรทฤษฎีใหม่แต่เป็นวิธีการเกษตรใช้น้ำฝน ตามปกติทั่วไป

6.4 เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิธีการเกษตรที่มุ่งประสงค์ให้เกษตรกรรายย่อยที่ยากจนได้มีข้าวจากเนื้อที่ทำนา 5 ไร่ ได้บริโภคอย่างเพียงพอตลอดปี และนับว่าเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ ถ้าพื้นที่ไม่เหมาะสมกับการปลูกข้าวหรือทำนา หรือปลูกข้าวไม่ได้ทั้งข้าวนาสวนและข้าวไร่ ก็ไม่ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ แต่เป็นการทำไร่หรือทำสวนผสมตามปกติ

6.5 เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิธีการเกษตรที่ใช้ระบบการเกษตรผสมผสานเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ ถึงแม้ว่าเกษตรกรรายย่อยบางรายที่มีสระน้ำขนาดเล็กหรือขนาดใกล้เคียงกับสระน้ำมาตรฐานของเกษตรทฤษฎีใหม่อยู่แล้ว แต่ถ้าปลูกข้าวหรือปลูกพืชสวนหรือพืชไร่เพียงอย่างเดียว ถือว่าเป็นวิธีการเกษตรอย่างปกติธรรมดา แต่ถ้าเปลี่ยนโครงสร้างการเกษตรไปปลูกข้าวผสมผสานกับพืชสวนและพืชไร่ ในอัตราส่วนของการใช้ที่ดิน 30:30:30:10 หรือใกล้เคียงกับอัตราส่วนนี้ ก็จัดได้ว่าเป็นวิธีการเกษตรทฤษฎีใหม่

6.6 เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิธีการเกษตรที่มุ่งให้เกษตรกรมีความพอเพียงในการเลี้ยงตัวเองได้ในระดับชีวิตที่ประหยัดก่อน โดยมุ่งเน้นให้เห็นความสำคัญของความสามัคคีในท้องถิ่น

6.7 เกษตรทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์

พระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2535 “หากให้ทฤษฎีใหม่สมบูรณ์ สระน้ำทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและเต็มความสามารถ ก็มีความจำเป็นต้องมีแหล่งน้ำใหญ่มาก่อนเพิ่มเติม” การมีแหล่งน้ำใหญ่มาเพิ่มเติมจะทำให้แปลงเกษตรกรรม “ทฤษฎีใหม่” ลดความเสี่ยงจากฝนแล้งอย่างแน่นอน และเป็นวิธีการกระจายน้ำชลประทาน และกระจายความอุดมสมบูรณ์ชุ่มชื้นไปในพื้นที่การเกษตรมากกว่าระบบเกษตรชลประทานแบบดั้งเดิมหรือแบบประณีตมากกว่า 3 เท่า

6.8 เกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระราชกระแสรับสั่งในพระวโรกาสต่าง ๆ กันสรุปได้ดังนี้

ทฤษฎีใหม่มี 3 ขั้น

ขั้นที่ 1 การผลิต เป็นการผลิตให้พึ่งตนเองได้ด้วยวิธีง่าย ค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ให้พอมีพอกินไม่อดอยาก

ขั้นที่ 2 เกษตรกรรมหลังกันในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงใน

1. การผลิต
2. การตลาด
3. การเป็นอยู่
4. สวัสดิการ
5. การศึกษา
6. สังคมและศาสนา

เพื่อให้พอมีพอกินมิใช่ช่วยให้ชุมชนและสังคมดีขึ้นพร้อม ๆ กันไม่รวยคนเดียว

ขั้นที่ 3 ร่วมมือกับแหล่งเงินและแหล่งพลังตั้งและบริการโรงสี ตั้งและบริการร้านสหกรณ์ช่วยกันลงทุน ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบทไม่ใช่ทำอาชีพเกษตรอย่างเดียว

ดังนั้น การที่จะนำวิธีการเกษตรทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในระดับไร่นาของเกษตรกรรายย่อย เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ผู้ที่เกี่ยวข้อง และเกษตรกรควรมีความเข้าใจและยึดถือหลักปฏิบัติที่สำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่ดังกล่าวข้างต้นไว้เป็นกรอบในการปฏิบัติงาน การดำเนินงาน จึงจะประสบความสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

7. เศรษฐกิจพอเพียง

พระบรมราชวินิจฉัย “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” (สำนักงานคณะกรรมการการ
ประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 ก : 6)

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราช
ดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่
ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น
และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลง
ต่าง ๆ

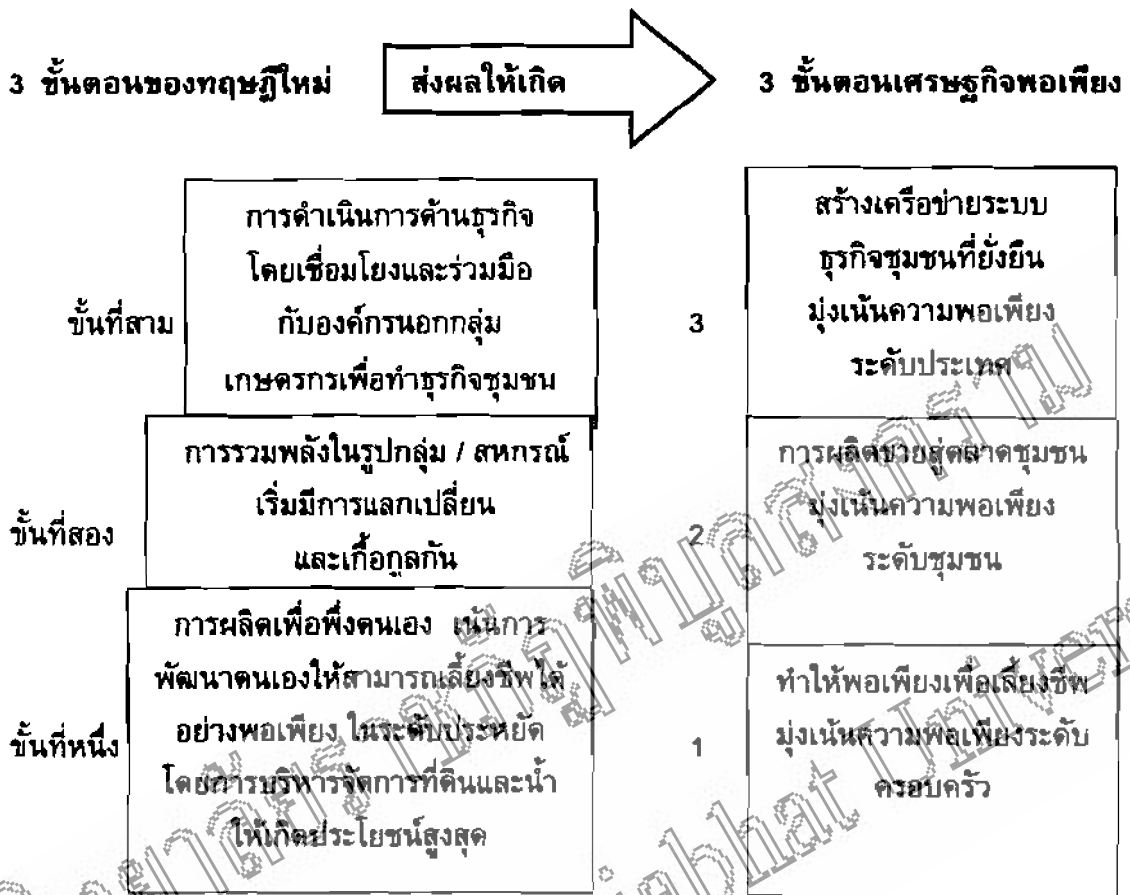
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนใน
ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหาร
ประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุค
โลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่
จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง
ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความ
ระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน
และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ
นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้ความ
รอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ
เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ
สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่อง
เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราช
ดำรัส ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่าง
มั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงมี
ความสัมพันธ์กับ “ทฤษฎีใหม่” เป็นอย่างยิ่ง เพราะ “ทฤษฎีใหม่” เน้นที่ระบบการผลิตแบบ
พอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตนเองได้ในระดับประหยัดก่อน แล้วจึงค่อย ๆ พัฒนาไปสู่ขั้น

ก้าวหน้าและเข้มแข็งขึ้น ซึ่งเราสามารถพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “ทฤษฎีใหม่” กับ “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ ดังแสดงในแผนภูมิ 4

แผนภูมิ 4 ขั้นตอนของทฤษฎีใหม่ส่งผลให้เกิด 3 ขั้นตอน ของเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2543 ข : 7

แสดงว่าการดำเนินกิจกรรมเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือการนำหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ไปปฏิบัติ จะส่งผลให้เกิดระบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในการดำเนินงานตามขั้นตอนที่ 1 และขั้นตอนที่ 2 ของ “ทฤษฎีใหม่” อย่างไรก็ตามความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ในระดับประหยัด เป็นเป้าหมายเบื้องต้นของ “ทฤษฎีใหม่” และเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่สูงขึ้นนั่นคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

9. การพัฒนาเกษตรกร

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรควรดำเนินการให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรได้อย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ การเกษตรแบบไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่นี้ เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถเพิ่มรายได้ของเกษตรกร ซึ่งเกษตรกรควรมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านด่านลานหอย, 2546 : 1- 8)

ไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่

ในการทำการเกษตรเป็นวิถีชีวิตของเกษตรกรและชาวชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ผูกติดอยู่กับแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น น้ำฝน และแม่น้ำลำธารต่าง ๆ พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่กว่า 70% อยู่นอกเขตชลประทานทำให้เกษตรกรต้องอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติเพียงอย่างเดียวในการทำการเกษตร และในปัจจุบันการเสียดุลของระบบนิเวศนี้ได้ก่อให้เกิดความแปรปรวนของดิน ฟ้าอากาศ ฝนตกไม่สม่ำเสมอ ฝนทิ้งช่วง น้ำไหลป่าเมื่อฝนตกหนักอันเกิดจากสภาพป่าถูกทำลาย และเกิดภาวะแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภคในครัวเรือนเกือบทุกภาคของประเทศ ระดับน้ำในแม่น้ำลำธารต่าง ๆ ลดต่ำลงจนบางแห่งแห้งขอด อันถือเป็นวิกฤติที่สำคัญของชาวชนบทของประเทศร่วมกัน

ในวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์ครบรอบ 50 ปี พระองค์ทรง มีพระราชกฤษฎีกามุ่งมั่นในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาดังกล่าว และทรงทราบด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ว่า "แหล่งน้ำเป็นสิ่งสำคัญที่สุด" โครงการพัฒนาแหล่งน้ำหรือทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ จึงได้เกิดขึ้น ล่าสุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและการต่อสู้ภัยแล้งโดยตั้งเป็น "ทฤษฎีใหม่" ซึ่งได้ผ่านการสรุปจากการทดลองของมูลนิธิในพระองค์ที่วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง และตำบลเขาดินพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี กล่าวคือ

ในพื้นที่การเกษตรถือครองเฉลี่ย 10 - 15 ไร่ ให้มีการจัดแบ่งใช้พื้นที่ออกเป็นสัดส่วน ดังนี้

30% ของพื้นที่ : ให้บุตรระน้ำให้มีความลึกและกว้างพอที่จะบรรจุน้ำได้ประมาณ 10,000 ลูกบาศก์เมตร

30% ของพื้นที่ : ใช้เพาะปลูกพืชผักสวนครัว หรือปลูกสวนไม้ผลไม้ยืนต้น เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว

30% ของพื้นที่ : ใช้ทำนาหรือปลูกข้าว

10% ของพื้นที่ : เป็นบริเวณปลูกสร้างบ้าน และสิ่งอำนวยความสะดวกในการอยู่อาศัย

มีการผลิตข้าวบริโภคเพียงพอดตลอดปี โดยถือว่าครอบครัวหนึ่งทำนา 5 ไร่ จะมีข้าวบริโภคตลอดปี เกษตรกรไทยมีอาชีพการทำนาเพื่อให้ได้ข้าวไว้บริโภคตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผลผลิตข้าวและพื้นที่การทำนายังแสดงถึงวัฒนธรรมและสถานะของเกษตรกรไทย หากผู้ใดมีผลผลิตข้าวเก็บไว้ในยุ้งฉางมากและมีที่นาทำกินมาก แสดงว่ามีความร่ำรวยฐานะดีและมีทรัพย์สินที่มั่นคง อย่างไรก็ตามการผลิตข้าวนั้นมีความสำคัญอย่างมากโดยเฉพาะเกษตรกรที่ต้องการจะเก็บผลผลิตไว้ เพื่อรอราคาที่ดีกว่าและสามารถนำออกมาจำหน่ายได้ตลอดเวลา เมื่อถึงคราวมีความจำเป็นซึ่งนับได้ว่าข้าวมีความแตกต่างจากพืชอื่น ๆ เช่น ไม้ผล พืชไร่ และไม้ดอกไม้ประดับ ซึ่งพืชเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้เพื่อการบริโภคดำรงชีพในแต่ละวันของชีวิตคนไทย และไม่สามารถเก็บไว้ได้นานเหมือนกับข้าว

ดังนั้นครอบครัวหนึ่ง ๆ หากมีการทำนาเพียง 5 ไร่ ก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้กับการบริโภคข้าวเฉลี่ยต่อคนต่อปี 20 ถังข้าวเปลือก

จะต้องใช้หลักเกณฑ์เฉลี่ยว่าต้องมีน้ำใช้ระหว่างฤดูแล้งประมาณ 1,000 ลูกบาศก์เมตร ต่อ 1 ไร่ หากแบ่งแปลงตามส่วน 30 - 30 - 30 - 10 จะมีพื้นที่การเกษตรที่ต้องการน้ำ 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

นาข้าว 5 ไร่

จึงต้องมีน้ำ $5 \times 1,000 = 5,000$ ลูกบาศก์เมตร

พืชผักพืชไร่หรือไม้ผล 5 ไร่

จึงต้องมีน้ำ $5 \times 1,000 = 5,000$ ลูกบาศก์เมตร

รวม $= 10,000$ ลูกบาศก์เมตร

ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นต้องมีน้ำสำรองไว้หน้าแล้ง โดยเฉลี่ยประมาณ 10,000

ลูกบาศก์เมตร จึงตั้งสูตรคร่าว ๆ ในพื้นที่ 15 ไร่ ดังนี้

สระน้ำ 3 ไร่ ขุดลึก 4 เมตร

ที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ 2 ไร่

นาข้าว 5 ไร่

พืชไร่ พืชสวน 5 ไร่

รวมทั้งแปลง 15 ไร่

ในแปลงเนื้อที่ 15 ไร่ ให้จัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 เนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ (คิดเป็นร้อยละ 30) ขุดเป็นสระเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการ

เพาะปลูก โดยใช้ได้ทั้งปลูกข้าว ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกไม้ผลยืนต้น ปลูกพืชไร่และเลี้ยงปลาเพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

ส่วนที่ 2 เนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ (หรือร้อยละ 60) ใช้เป็นพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมต่าง ๆ เช่น ปลูกข้าว ปลูกพืชผัก ไม้ผล พืชไร่

ส่วนที่ 3 เนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ (หรือร้อยละ 10) ใช้เป็นที่อยู่อาศัยถนนและก่อสร้างโรงเรือน คัดดินหรือकुคลอง

ไร่นาสวนผสม

เป็นการทำกิจกรรมการเกษตรหลาย ๆ อย่าง (ตั้งแต่ 2 อย่าง) เพื่อตอบสนองต่อการบริโภคและลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตและภัยธรรมชาติ ซึ่งกิจกรรมการเกษตรไม่จำเป็นต้องเกี่ยวกัน เช่น การเลี้ยงไก่ สุกร รวมกับการปลูกพืช การปลูกโกโก้แซมในสวนมะพร้าว การเลี้ยงปลาในร่องสวนไม้ผล หรือสวนผัก หรืออาจจะมีการเกี่ยวกันระหว่างกิจกรรมการผลิต โดยนำเศษเหลือของกิจกรรมหนึ่งไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับอีกกิจกรรมหนึ่ง เช่น เศษพืชผักเป็นอาหารสุกร มูลสุกรเป็นอาหารปลา น้ำจากบ่อปลาไปรดพืชผัก เป็นต้น ลักษณะการทำกิจกรรมหลาย ๆ อย่างเช่นนี้ เกษตรกรจะมีรายได้จากผลผลิตหลาย ๆ อย่าง มีการกระจายการใช้แรงงานอย่างมีประสิทธิภาพตลอดทั้งปี มีความรักและผูกพันกับไร่นามีความภาคภูมิใจในผลงาน และผลผลิตของตนเอง ไม่อยากทิ้งไร่นาไปทำอื่น เกษตรกรมีรายได้ตลอดปี และลดค่าใช้จ่ายสำหรับการซื้ออาหาร เช่น ผัก ผลไม้ และแหล่งอาหารโปรตีน เช่น ปลา ไก่ เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการทำไร่นาสวนผสม

1. เพื่อเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือนของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง จากกิจกรรมการปลูกพืชหลายครั้ง หลายชนิด หรือจากการผสมผสานกิจกรรมทั้ง พืช สัตว์ ประมง
2. เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ด้านการจัดการทรัพยากร ที่ดิน ทุน แรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ
3. เพื่อลดความเสี่ยงในการดำเนินกิจกรรมการเกษตร จากภัยธรรมชาติและความผันผวนของราคาผลผลิต เพื่อให้เกษตรกรสามารถตัดสินใจเลือกกิจกรรมการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่
4. เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรประกอบอาชีพตามวิชาการเกษตรแผนใหม่ทั้งด้านการผลิตและการจำหน่าย โดยยึดหลักปรับปรุงคุณภาพผลผลิต ลดต้นทุนการผลิตต่อหน่วยมีรายได้ต่อเนื่องและกำไรสูงสุด
5. เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรรู้จักวางแผนและงบประมาณการผลิตรวมทั้งจัดบันทึกและทำบัญชีไร่นา

ทำไมถึงต้องมีการทำไร่นาสวนผสม

1. เพื่อเพิ่มระดับรายได้ และมีรายได้รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี
  - 1.1 รายได้รายวัน ได้แก่กิจกรรมพืชผัก (ผักกินใบ ผักบุ้ง ผักกระเฉด ตะไคร้ ข่า กระเพรา เป็นต้น) กิจกรรมสัตว์ (ไก่ และเป็ดไข่ และการเลี้ยงโคนม)
  - 1.2 รายได้รายสัปดาห์ ได้แก่ ไม้ดอกไม้ประดับ ผักบางชนิด (ชะอม กระถิน ผักกินใบ)
  - 1.2 รายได้รายเดือน หรือตามฤดูกาลผลิต 2 – 4 เดือน กิจกรรมการปลูกพืชผัก ทำนา ทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่เนื้อ เป็ด และ สุกร ตลอดจนการเลี้ยงปลา และกบ
  - 1.3 รายได้รายปี เป็นประจำทุกปี ส่วนใหญ่เป็นไม้ผล และไม้ยืนต้น พืชไร่อายุยาว (สับปะรด มันสำปะหลัง) การเลี้ยงสัตว์ใหญ่ (โคเนื้อ สุกรขุน)
2. เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ และการตลาดที่แปรปรวนเนื่องจากกิจกรรมด้านไร่นาสวนผสม มีความหลากหลายของกิจกรรมการเกษตร จึงทำให้เกิดความหลากหลายด้านชีวภาพ อายุการเก็บเกี่ยวและผลผลิตที่ออกจำหน่ายมีความแตกต่างกัน และสามารถช่วยลดการระบาดของโรคและศัตรูพืชลงได้ ตลอดจนในบางครั้งราคาผลผลิตบางชนิดตกต่ำแต่บางชนิดราคาสูงหรือให้ผลตอบแทนที่ดีกว่า
3. เพื่อลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกให้น้อยลงโดยพึ่งพาทรัพยากรในไร่นาให้มากขึ้น ในระบบการผลิตไร่นาสวนผสมมีความหลากหลายกิจกรรมการเกษตร สามารถหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรในไร่นา หรือกิจกรรมการเกษตรในไร่นาได้มากขึ้น เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด มูลสัตว์เป็นอาหารปลา ก๊าซชีวภาพ การใช้ปัจจัยการผลิตบางชนิดร่วมกัน เช่น ด้านแรงงานการดูแลรักษา ด้านเครื่องมืออุปกรณ์การผลิต ด้านปุ๋ยและธาตุอาหารเสริม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อทดแทนการใช้ปัจจัยการผลิตภายนอกที่มากและเกินขอบเขต ซึ่งจะส่งผลต่อสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระบบการผลิต
4. กิจกรรมหลากหลายทั้งกิจกรรมเพิ่มรายได้ มีอาหารไว้บริโภคและใช้สอยในครัวเรือน กิจกรรมการเกษตรในไร่นาสวนผสมอาจจะมีทั้งพืช สัตว์ และประมง หรืออาจจะมีพืชกับสัตว์หรือกลุ่มของพืชอายุสั้นกับอายุยาว ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่และวัตถุประสงค์ของเกษตรกรสำหรับกลุ่มกิจกรรม สามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้
  - 4.1 กลุ่มกิจกรรมเพิ่มรายได้ (เน้นด้านเศรษฐกิจ) ได้แก่ ไม้ผล พืชผัก เศรษฐกิจ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชไร่เศรษฐกิจ (ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว เป็นต้น) ข้าวมีคุณภาพดี เช่น ข้าวขาวมะลิ 105 ข้าวญี่ปุ่น เป็นต้น นอกจากนี้มีสัตว์บกและสัตว์น้ำ

เศรษฐกิจ (โคนม สุกร ไก่ไข่ ไก่เนื้อ กบ นกกระทา ปลาจุก ปลาสลิด ปลากระพงขาวในกระชัง)

4.2 กลุ่มกิจกรรมด้านอาหาร ได้แก่ กิจกรรมข้าวนาปี พืชอาหารสัตว์บางชนิด (ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง) พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ผลไม้ยืนต้นบางชนิด (กล้วย มะละกอ มะพร้าว ฝรั่ง เป็นต้น) การเลี้ยงปลาน้ำจืดในสระน้ำขนาดเล็กในไร่นา ปลาไน ปลานิล ปลาดุกเพียน ปลาช่อน และปลาดุก นอกจากนี้สัตว์ปีก โดยเฉพาะ ไก่เนื้อ ไก่พันธุ์เมือง ไก่ไข่ และเป็ดไข่

4.3 กิจกรรมด้านการใช้สอย เช่น การปลูกไผ่รวก ไม้สีสุก สะเดาเทียม กระถินณรงค์ กล้วย (ใบคอง) เป็นต้น

4.4 กิจกรรมอื่น ๆ ตามความเหมาะสมหรือตามจุดประสงค์ของระบบการผลิต เช่น การปลูกพืชแนวกันลม ได้แก่ กระถิน ยูคาลิปตัส สะเดาเทียม ไม้ต่าง ๆ

5. ในระยะยาว สร้างความสมดุลทางธรรมชาติให้สภาพแวดล้อมทางระบบนิเวศของไร่นาและชุมชนเกษตรดีขึ้น

เนื่องจากในระบบการผลิตรูปแบบไร่นาสวนผสม ของประเทศไทยเกษตรกรนิยมปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นในระบบการผลิตควบคู่กับการทำนาและเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นกิจกรรมการเกษตรที่สร้างโอกาสด้านการตลาดแก่เกษตรกร ดังนั้นการมีไม้ผลไม้ยืนต้นเป็นการสร้างความร่มรื่น รักษาความชื้นในระบบการผลิตของไร่นา การใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมักจากเศษวัสดุการเกษตร โดยการหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรในไร่นาและพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกน้อยลง จะทำให้ระบบนิเวศเกษตรดีขึ้น ไม้ผลไม้ยืนต้นในไร่นาสวนผสมช่วยสร้างความสมดุลทางธรรมชาติ

ปัจจัยที่สำคัญในการทำไร่นาสวนผสม

1. ที่ดิน

เกษตรกรควรมีที่ดินเป็นของตนเอง มากกว่าการเช่า เพราะการเช่าทำไร่นาสวนผสม มีการปลูกไม้ผล ซึ่งต้องใช้เวลานานกว่าจะได้ผลผลิตความอุดมสมบูรณ์ของดินก็มีส่วนสำคัญในการเลือกกิจกรรม แต่ความอุดมสมบูรณ์ของดินสามารถปรับปรุงได้

2. แรงงาน

เกษตรกรควรใช้แรงงานในครอบครัวอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ เช่น การกระจายการใช้แรงงานตลอดปี การใช้แรงงานให้เหมาะสมกับวิทยาการแผนใหม่และวิทยาการพื้นบ้านให้ผสมกลมกลืนกันไป การใช้แรงงานผสมผสานหรือทดแทนกันระหว่างแรงงานคน แรงงานสัตว์และเครื่องทุ่นแรง

3. ทุน

เกษตรกรต้องมีการใช้ทุนในรูปแบบของเงินสด โดยการซื้อปัจจัยการผลิตเท่าที่จำเป็นซึ่งเป็นการเริ่มต้นจากเล็กไปหาใหญ่ มีการหมุนเวียนการใช้ปัจจัยการผลิตจะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้

4. การจัดการ

เกษตรกรต้องมีลักษณะการเป็นผู้จัดการ มีหน้าที่ในการพิจารณาตัดสินใจในระบบการผลิตในไร่นา เช่น จะผลิตอะไร พืชหรือสัตว์ หรือประมง จะผลิตที่ไหน จะผลิตโดยวิธีใด (ผลิตอย่างไร) จะผลิตจำนวนเท่าไร จะผลิตเมื่อไร จะผลิต (ชื่อและขาย) กับใครที่ไหน และหมั่นค้นคว้าหาความรู้ใหม่ ๆ ติดตามความเคลื่อนไหวของภาวะตลาดและราคาเพื่อลดความเสี่ยง ถ้าเกษตรกรมีการวางแผน และงบประมาณอย่างดีจะก่อให้เกิดผลตอบแทนกำไรสูงสุด

การพิจารณารูปแบบการทำไร่นาสวนผสม

ด้านพื้นที่

1. เกษตรกรแบ่งพื้นที่บางส่วนมาจัดทำไร่นาสวนผสม ซึ่งในระยะแรกรายได้ที่เกิดจากการทำไร่นาสวนผสม ยังมีรายได้ไม่มากนัก จะมีรายได้จากบางส่วนของกิจกรรมเท่านั้น เช่น พืชผัก พืชไร่ ไม้ดอกไม้ประดับ สัตว์และประมง

2. ในกรณีสภาพพื้นที่ลุ่มหรือพื้นที่กึ่งนาเดิม หากเกษตรกรคิดจะปลูกไม้ผลควรที่จะยกร่องไม้ผล และมีคันดินล้อมรอบแปลงไม้ผล เนื่องจากในฤดูฝนจะมีน้ำมาก อาจจะทำมแปลงทำให้เกิดความเสียหายได้

3. ในกรณีสภาพพื้นที่ค่อนข้างลุ่มมากมีน้ำท่วมเป็นประจำ เกษตรกรอาจจะขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลาหรือทำนาบัว นาผักบึง นาผักกระเฉด เป็นต้น

4. สำหรับพื้นที่ดอนในการทำสวนไม้ผล ควรมีสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันไม่เกิน 30% สภาพดินมีหน้าดินลึกกว่า 1 เมตร และดินชั้นกลางต้องไม่เป็นดินดานแข็ง หรือศิลาแลง

5. ในกรณีที่สภาพดินที่มีปัญหา เช่น ดินเค็ม ดินเปรี้ยว และดินที่มีปัญหาอื่น ๆ ควรดำเนินการปรับปรุงดินเหล่านี้เสียก่อน โดยวิธีการทางวิชาการ เช่น การเพิ่มวัสดุลงไปดิน (ปุ๋ยขาว ปุ๋ยมาร์ล แกลบ เป็นต้น) การใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก การทำปุ๋ยพืชสด การปลูกพืชหมุนเวียนบำรุงดิน เป็นต้น

ด้านแหล่งน้ำ

1. ควรมีสระน้ำ คูคลอง ร่องน้ำ หรือแหล่งน้ำ ระดับไร่นาเสริมในฤดูแล้ง

ประมาณ 30% ของพื้นที่ โดยประมาณการไว้ว่าพื้นที่การเกษตร 1 ไร่ มีความต้องการน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตร เช่น พื้นที่การเกษตร 10 ไร่ ควรมีแหล่งน้ำซึ่งสามารถมีความจุของน้ำประมาณ 10,000 ลูกบาศก์เมตร

2. บ่อน้ำบาดาล เพื่อใช้ในฤดูแล้งโดยเฉพาะพืชไร่ พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ
3. บ่อปลาเป็นแหล่งอาหารโปรตีนและเพิ่มรายได้ ในฤดูแล้งสามารถอาศัยน้ำในบ่อใช้กับพืชบริเวณขอบบ่อปลา ปลูกพืชผักสวนครัว เป็นต้น
4. อาศัยน้ำชลประทาน การสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า เป็นต้น

ด้านเงินทุน

1. งบประมาณการลงทุนในการทำไร่นาสวนผสม ในระยะแรก จะมีค่าลงทุนค่อนข้างสูง เช่น การปรับสภาพพื้นที่ปลูกพืช การขุดบ่อปลาเพื่อสร้างแหล่งน้ำ การสร้างโรงเรือนและอุปกรณ์การเกษตร ตลอดจนค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในระยะแรก ๆ ของการผลิตกิจกรรม (ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นก่อนกิจกรรมจะเริ่มให้ผลผลิต) ดังนั้น ควรพิจารณากิจกรรมเสริมให้ผลเร็วในช่วงแรก ๆ เพื่อที่จะนำรายได้มาเพื่อการดำรงชีพและดำเนินการผลิต

2. งบประมาณค่าใช้จ่ายในการดำเนินการผลิตไร่นาสวนผสม ต้องพิจารณาถึงชนิดและจำนวนกิจกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับงบประมาณเงินทุนที่มีอยู่ ค่าใช้จ่ายดังกล่าวเป็นค่าใช้จ่ายด้านพันธุ์พืช / สัตว์ ค่าปุ๋ยเคมี อาหารสัตว์ ค่าสารเคมี ค่าแรงงานจ้างและอื่น ๆ ซึ่งจะต้องหมุนเวียนเกิดขึ้นในฟาร์มอยู่ตลอดเวลาในช่วงการผลิตนั้น ๆ

3. ในกรณีที่เกษตรกรกู้เงินจากแหล่งสถาบันการเงิน ควรตระหนักถึงการวางแผนการใช้จ่ายเงินและผลตอบแทนในลักษณะกระแสเงินสดของฟาร์ม (รายได้รายจ่ายในแต่ละเดือนหรือแต่ละปี)

3.1 พิจารณารายจ่ายที่เกิดขึ้นแต่ละช่วงเวลา และชนิดกิจกรรมในด้านงบเงินค่าลงทุน และเงินค่าใช้จ่ายในการดำเนินการผลิต

3.2 พิจารณาผลตอบแทน (รายได้) จากกิจกรรมแต่ละชนิด และแต่ละช่วงเวลาให้เกิดรายได้สูงกว่ารายจ่ายและเพียงพอต่อการดำรงชีพและการผลิต

3.3 การชำระเงินคืนแก่สถาบันการเงินว่าควรจะเป็นเงินต้น และดอกเบี้ยเท่าไรนั้นควรพิจารณาเงินทุนที่เกษตรกรจะต้องใช้จริงในชีวิตประจำวัน เช่น

3.3.1 เงินทุนสำหรับการดำรงชีพในครัวเรือนทั้งด้านอุปโภคและบริโภค

3.3.2 เงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายทั่วไป เช่น ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านศาสนา ด้านบันเทิง

3.3.3 เงินทุนสำหรับด้านการลงทุนในการผลิตกิจกรรมต่อไป

3.3.4 เงินทุนสำหรับค้ำประกันสังคมการค้ารังชีพ กล่าวคือ ความเสี่ยง ทั้งด้านการค้ารังชีพและด้านการผลิต

3.3.5 เงินทุนสำรอง หรือเก็บออมเพื่ออนาคต

3.3.6 อื่น ๆ

ด้านเกษตรกร

1. เกษตรกรควรเป็นคนขยันขันแข็ง กระตือรือร้น และมีความคิดสร้างสรรค์ ยอมรับในการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ มีแนวความคิดเชิงธุรกิจ (นักฉวยโอกาส) ติดตามความเคลื่อนไหว ด้านราคา ชนิดผลิตผลการเกษตร และการตลาดอยู่ตลอดเวลา
2. มีแรงงานครอบครัวสำหรับทำการเกษตรอย่างน้อย 3 คน คือกินที่ไร่สวนผสม 10 ไร่
3. เกษตรกรควรมีความรู้ความสามารถและทักษะในการวางแผนและการจัดการ ด้านทรัพยากรด้านแรงงาน ด้านเวลา และกิจกรรมการผลิตได้เป็นอย่างดี เป็นต้น

ด้านกิจกรรมการผลิต

1. ในการผลิตทางการเกษตร ควรพิจารณากิจกรรมการเกษตร (พืช สัตว์ ประมง) ในเชิงกิจกรรม
2. กิจกรรมที่หารายได้ (ด้านเศรษฐกิจ) เช่น ไม้ผล พืชผักเศรษฐกิจ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชไร่ สัตว์และประมง
3. กิจกรรมด้านอาหาร เช่น ข้าว พืชไร่ พืชผักสวนครัว พืชผักสมุนไพร ไม้ผลบางชนิด (มะพร้าว กล้วย มะละกอ ฝรั่ง) การเลี้ยงปลา และการเลี้ยงสัตว์ปีก เป็นต้น
4. กิจกรรมด้านใช้สอย เช่น ไม้รวก ไม้สีสุก สะเดาเทียม กระถินเทพา ยูคาลิปตัส สัก เป็นต้น
5. กิจกรรมด้านอื่น ๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละฟาร์ม แต่ละพื้นที่
6. กรณีปลูกไม้ผลในช่วงระยะ 1 – 3 ปีแรก ยังไม่ให้ผลผลิตและรายได้ เกษตรกร ควรปลูกพืชแซมระหว่างแถวในสวนไม้ผล เช่น พืชผัก พืชไร่ ไม้ดอกไม้ประดับ หรือไม้ผลบางชนิด เช่น มะละกอ กล้วย เป็นต้น
7. กรณีแปลงไม้ผลที่พื้นที่ลุ่มจะต้องจัดทำคันดินล้อมรอบแปลงไม้ผล พื้นที่บริเวณดังกล่าวสามารถปลูกมะพร้าวอ่อน กล้วย มะละกอ ฝรั่ง พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ เป็นต้น
8. การปลูกไม้ผล บางครั้งสามารถปลูกแบบผสมผสานกันได้ในแปลงเดียวกัน เช่น

มะม่วงกับขนุน กระท้อนกับส้มโอ หรือพืชผัก เช่น มะเขือ พริก แดงกวา ถั่วฝักยาว เป็นต้น

9. เกษตรกรควรมีพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับปรับเปลี่ยนหรือหมุนเวียนเพื่อทำรายได้ซึ่งเราอาจจะเรียกได้ว่าพื้นที่ทำเงินหรือพื้นที่ถกฉวยโอกาสในการปลูกพืชผักเศรษฐกิจระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ กิจกรรมปลูกพืชไร่ กิจกรรมเหล่านี้ควรเป็น กิจกรรมอายุสั้นให้ผลตอบแทนสูง

10. ในระบบการผลิตทางเกษตรที่เกิดขึ้นจริงในไร่นาของเกษตรกร เกษตรกรจะมีพื้นที่ผลิตข้าวไว้บริโภคและจำหน่ายบางส่วนถึงแม้ว่าจะมีกิจกรรมอื่น ๆ ก็ตาม นอกจากนี้กิจกรรมหนึ่งที่ต้องได้รับการพิจารณา คือ เลี้ยงปลาในนาข้าว จุดประสงค์เพื่อเสริมรายได้และมีแหล่งอาหารโปรตีนไว้บริโภค สภาพพื้นที่ที่จะทำการผลิตควรควบคุมระดับน้ำได้และอยู่ใกล้บ้าน

11. บ่อปลาที่จะประกอบเป็นกิจกรรมหนึ่งในไร่นาสวนผสม ควรอยู่ใกล้บ้านการคมนาคมสะดวกสามารถจัดการเรื่องน้ำได้ ลักษณะดินควรเป็นดินเหนียวหรือดินเหนียวปนทราย และสามารถเก็บกักน้ำได้อย่างน้อย 6 – 8 เดือน

12. กิจกรรมด้านการผลิตพืชผักและไม้ดอกไม้ประดับ ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์และประมง กิจกรรมเหล่านี้ค่อนข้างจะอาศัยแรงงานมาก และการดูแลเป็นพิเศษจะทำการผลิตมากไม่ได้เนื่องจากข้อจำกัดด้านแรงงาน การนำเลี้ยง การตลาดการเจริญเติบโตถึงขีดจำกัดแต่ยังต้องมีค่าใช้จ่ายในการผลิต เช่น ค่าอาหาร ค่ายาเคมี และค่าจ้างแรงงาน เป็นต้น ดังนั้นควรมีการวางแผนการผลิตและการตลาดเป็นอย่างดี โดยทำการผลิตเป็นรุ่น ๆ

ด้านรายได้

1. ควรพิจารณาจากกิจกรรมที่ก่อให้เกิดมีรายได้หลายทางจากพืช สัตว์และประมงในลักษณะรายได้รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายปี เป็นต้น
2. พิจารณาว่ากิจกรรมใดควรเป็นรายได้หลัก รายได้รองและรายได้เสริมจากกิจกรรมที่ต้องการผลิตภายใน
3. กิจกรรมที่ให้ผลตอบแทน (รายได้) ในระยะยาวในช่วงแรกยังไม่มีผลผลิตหรือรายได้ ควรมีกิจกรรมเสริมเพื่อให้เกิดรายได้ในช่วงแรก ๆ
4. ควรพิจารณารายได้ ที่เกิดขึ้นจากการปลูกพืชหมุนเวียน และกิจกรรมที่จัดสรรโดยการทยอยปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เป็นรุ่น ๆ
5. ควรพิจารณาถึงความเสี่ยงของกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดรายได้ โดยจะต้องเสี่ยงกับภาวะความแปรปรวนของราคาผลผลิตผลการตลาดและภัยธรรมชาติ
6. พิจารณาด้านรายได้ของกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนเร็วในช่วงสั้น ๆ ของการ

ผลิตและให้รายได้สูง หรือพิจารณาด้านรายได้ระยะยาวที่มั่นคงหรือรายได้ที่ไม่มี ความแปรปรวน มากนัก เช่น การเลี้ยงปลา ทั้งนี้ควรผสมผสานกัน และดูความต้องการของเกษตรกรเป็นหลัก ด้วยในการพิจารณา

ด้านอื่น ๆ

1. บริเวณร่องสวนไม้ผล กรณียกร่องแปลงไม้ผล ร่องน้ำ สามารถเลี้ยงปลาได้ แต่ควรระมัดระวังการใช้สารเคมี ที่มีอันตรายต่อการเลี้ยงปลาในร่องสวนไม้ผล

2. การผสมผสานการเลี้ยงสัตว์กับประมง เช่น การเลี้ยงสุกร ไก่ และเป็ด บนบ่อ ปลามูลสัตว์สามารถเป็นอาหารปลาได้และสร้างระบบนิเวศเกษตรในบ่อปลาเกิดอาหารธรรมชาติ ต่อการเลี้ยงปลา ได้ทำให้ลดต้นทุนการผลิต

3. การเลี้ยงสัตว์ในไร่นาสวนผสม มูลสัตว์ สามารถทำเป็นปุ๋ยคอกนำไปใส่แปลง พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ และไม้ผลเป็นการลดต้นทุนการผลิตและบำรุงโครงสร้างดินได้เป็น อย่างดี

4. น้ำจากบ่อปลาสามารถนำไปรดพืชผักขบยบปลา พืชผักสวนครัว บางครั้ง สามารถระบายสู่พื้นที่นาได้ ในขณะที่เดียวกันพืชผักบางชนิด สามารถเป็นอาหารปลาได้นอก จากนี้เศษวัสดุการเกษตร เช่น ไร่ข้าว ข้าวโพด กากถั่ว มะละกอ ผักบุง ยังเป็นอาหารเสริม ของปลาได้ด้วย

5. ควรพิจารณาระบบการปลูกพืช และระบบการทำฟาร์มในเชิงวิชาการ เข้ารูปแบบไร่นาสวนผสมด้วย

การปรับปรุงดินเพื่อการผลิตพืชอินทรีย์

เกษตรอินทรีย์เป็นระบบการผลิตที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม รักษาสมดุลธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีระบบการจัดการนิเวศวิทยาที่คล้ายคลึงกับธรรมชาติ และหลีกเลี่ยงการใช้สารสังเคราะห์ที่อาจก่อให้เกิดมลพิษในสภาพแวดล้อมรวมถึงการนำภูมิ ปัญญาชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ด้วย

คำจำกัดความ

1. พืชอินทรีย์ หมายถึง พืช ผลผลิต และผลิตภัณฑ์จากพืช ที่ได้จากการผลิต โดยใช้วัสดุธรรมชาติ ไม่ใช่พืชที่มีการตัดต่อสารพันธุกรรม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ และไม่ก่อให้เกิดมลภาวะแก่สิ่งแวดล้อม

2. วัสดุปุ๋ย หมายถึง สารที่มีส่วนประกอบของธาตุไนโตรเจน ฟอสฟอรัส

โปแตสเซียม หรือสารอื่น ๆ ที่เป็นธาตุอาหารของพืช

3. บัญอินทรีย์ หมายถึง บัญที่ได้จากพืชและสัตว์ ซึ่งผ่านกระบวนการย่อยสลายทางชีวภาพ

4. สารปรับปรุงพืช หมายถึง สารที่ใช้ปรับปรุงการเจริญเติบโต การให้ผลผลิต การควบคุมคุณภาพ และลักษณะอื่น ๆ ของพืช

5. สารปรับปรุงบำรุงดิน หมายถึง วัสดุที่ช่วยปรับปรุงสภาพทางเคมี ชีวภาพ และกายภาพของดินให้เหมาะสมกับการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่มีคุณภาพ

การเลือกพื้นที่ผลิตพืชอินทรีย์

พื้นที่สำหรับการผลิตพืชอินทรีย์ เป็นพื้นที่ที่จะต้องได้รับการคัดเลือก และจัดเตรียมเป็นกรณีพิเศษ ต่างกับพื้นที่ปลูกพืชทั่วไป ในปัจจุบันพื้นที่การเกษตรทั่วไปผ่านการปฏิบัติการเกษตรในรูปแบบเกษตรกรรมที่ใช้สารเคมีมาแล้ว ต่างกันที่อัตราการใช้ปุ๋ย - น้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องของหลายประการ ดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงจะต้องมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาโดยคำนึงถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ดังนี้

1. ประวัติการทำการเกษตรของพื้นที่

ก่อนเลือกพื้นที่ผลิตพืชอินทรีย์ จะต้องทราบประวัติการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ให้มากที่สุดโดยเฉพาะด้านการเกษตร เช่น เคยปลูกพืชอะไร การใช้ปุ๋ย สารเคมี และความสำเร็จของการใช้พื้นที่ เป็นต้น เพื่อใช้ในการตัดสินใจวางแผนการผลิต

2. ที่ตั้งของพื้นที่

ควรเลือกพื้นที่ห่างจากถนนหลวง โรงงาน เพื่อป้องกันมลพิษและไม่ควรอยู่ติดแปลงปลูกพืชที่มีการใช้สารเคมี

3. ความเหมาะสมของพื้นที่ต่อพืชที่จะปลูก

ผู้ที่จะผลิตพืชอินทรีย์ จะต้องทราบแล้วว่าจะปลูกพืชล้มลุกหรือพืชยืนต้น การปลูกพืชล้มลุกไม่มีปัญหาเกี่ยวกับความลึกของหน้าดิน แต่ไม่ยืนต้นต้องการหน้าดินที่ลึกและต้องมีแหล่งน้ำเพียงพอ

4. แหล่งน้ำ

น้ำที่ใช้กับพืชจะต้องเป็นน้ำสะอาด ไม่มีสารพิษเจือปน จะเป็นน้ำใต้ดิน สระแม่ น้ำ ลำคลอง หรือน้ำชลประทานก็ได้ ควรทำการวิเคราะห์คุณสมบัติของน้ำก่อน

5. ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่

พื้นที่ ที่ดินอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ เช่น พื้นที่เปิดใหม่ ความสำเร็จในการ

ผลิตพืชอินทรีย์สูง ดังนั้นจึงควรเลือกพื้นที่ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ สำหรับพื้นที่ที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ควรจะปลูกพืชบำรุงดินประกอบกับการใส่ปุ๋ยอินทรีย์

แนวคิดด้านธาตุอาหารพืชกับการผลิตพืชอินทรีย์

1. การเกิดดิน

การเกิดดินเป็นผลจากอิทธิพลต่าง ๆ ที่อยู่ในกระบวนการสร้างดิน ซึ่งมีต่อส่วนที่สลายตัวผุพังของหินและแร่ โดยเกิดอยู่กับที่หรือถูกพัดพาไปทับถมในที่อื่น ๆ ชั้นต่าง ๆ ของกระบวนการมีอยู่ดังต่อไปนี้

1.1 การสลายตัวผุพังของหินและแร่ที่มีอยู่บนผิวโลก และการทับถมเพิ่มพูนของสิ่งสลายตัวผุพังเป็นวัตถุดิบกำเนิดดิน

1.2 การผสมคลุกเคล้าของอินทรีย์วัตถุจากผิวหน้า และการเกิดลักษณะและชั้นดินต่าง ๆ เป็นหน้าตัดดิน การเกิดดินต้องการเวลาในการสร้างตัว โดยจะมีดินที่เกิดขึ้นแล้วแต่ระยะหรือชั้นของกระบวนการซึ่งเร็วหรือช้า และมีชั้นดินมากหรือน้อยแล้วแต่ชนิดและบริเวณที่เกิด ระยะเวลาในการสร้างตัวอาจจะเป็นสปีดถึงปีสปีด หรือเป็นหมื่น ๆ ปีก็ได้ ทั้งนี้การสลายตัวโดยปกติเมื่อเกิดขึ้นจะค่อยเป็นค่อยไป ถ้าคำนึงถึงการสลายตัวที่เกิดขึ้นบนหินแข็งบนผิวโลก การสลายตัวในระยะแรกจะให้เกิดการสลักหักพังหรือผุพังบนพื้นผิวเมื่อมีส่วนที่อยู่หรือหักพัง พืชและสิ่งที่มีชีวิตชั้นต่ำเริ่มเกิดหรืออาศัยอยู่ได้ในส่วนผิวหน้า โดยจะมีตั้งแต่จุลินทรีย์ต่าง ๆ สาหร่าย และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงพืชชั้นสูง และสัตว์ต่าง ๆ พืชและสัตว์เหล่านี้จะเพิ่มพูนจำนวนอินทรีย์วัตถุในดินให้มากขึ้น และจะช่วยให้การสลายตัวให้เร็วขึ้นด้วย

2. การใช้ประโยชน์จากดินเพื่อการเกษตร

การทำเกษตรส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคแรก ๆ เป็นการปลูกพืชในดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงที่เกิดจากกระบวนการสร้างดินอันยาวนาน โดยละเลยการบำรุงรักษาอย่างเหมาะสม ดังนั้นการนำผลผลิตมาใช้เพื่อบริโภคและเพื่อจำหน่ายจึงเปรียบเสมือนการบริโภคและถวายเป็นความอุดมสมบูรณ์และธาตุอาหารในดิน ในขณะที่มีการชดเชยสารอาหารที่จำเป็นสำหรับปลูกพืชกลับลงดินอย่างขาดดุลย์ เป็นเหตุให้ความอุดมสมบูรณ์และธาตุอาหารพืชของดินบกพร่องและลดต่ำลงเป็นลำดับด้วยเวลาอันรวดเร็ว ต่างกับเวลาอันช้านานของการสร้างดิน เป็นสาเหตุของสภาพการลดต่ำลงของศักยภาพการผลิตพืชของดิน ทำให้การผลิตพืชตกอยู่ในสภาวะผลผลิตตกต่ำในปัจจุบัน

ในสภาพการดังกล่าวประเมินได้ว่า การแก้ปัญหาโดยมุ่งเน้นการจัดการธาตุอาหาร

เพื่อเพิ่มผลผลิตพืชไม่เพียงแต่จะต้องเพิ่มธาตุอาหารให้เพียงพอกับความต้องการของพืชเท่านั้น แต่จะต้องเพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งเพื่อให้มีการสะสมธาตุอาหารพืชในดินเป็นธาตุอาหารสำรองในเนื้อดิน ในขณะที่มีการปรับปรุงโครงสร้างของดินไปพร้อมกันด้วย

การจัดการธาตุอาหารให้เพียงพอกับความต้องการของพืชย่อมแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับผลผลิตที่ถูกเก็บเกี่ยว (Crop Removal) พืชอายุสั้นและขนาดเล็ก เช่น พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ จะถูกเก็บเกี่ยวในปริมาณเล็กน้อย เมื่อเทียบกับพืชประเภทอายุยาวและขนาดใหญ่ ตัวอย่างเช่น ไม้ผลยืนต้นทั่วไป ดังนั้นการดูดใช้ธาตุอาหารพืชจากดิน (Nutrient Uptake) ของไม้ผลจะปรากฏในปริมาณมากมายมหาศาลในแต่ละฤดูกาลแต่ละปี การให้ธาตุอาหารสำหรับไม้ผลยืนต้น จึงควรจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงความเป็นประโยชน์ได้ของธาตุอาหารแต่ละชนิดจากทั้งวัสดุปุ๋ย ปุ๋ยอินทรีย์ สารปรับปรุงพืช และสารปรับปรุงบำรุงดินทั้งหลายทั้งปวง ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความพอเพียงต่อความต้องการเพื่อการให้ผลผลิตของพืชและเพื่อการอนุรักษ์ดินไปพร้อมกันด้วย

3. การจัดการธาตุอาหาร

การจัดการธาตุอาหารเพื่อการผลิตพืชอินทรีย์จำเป็นต้องระมัดระวังอย่างมากเป็นพิเศษ โดยจะใช้ได้เพียงสารที่ถูกจัดอยู่ในรายการสารที่อนุญาตให้ใช้ได้เท่านั้น แต่สารส่วนใหญ่เป็นสารจำพวกมีธาตุอาหารในปริมาณต่ำ ดังนั้นในกรณีถ้าใส่สารอาหารพืชในปริมาณน้อย อาจไม่เพียงพอต่อความต้องการ จะกลับกลายเป็นการทำการเกษตรแบบขายทรัพย์สินในดินสิ้นในน้ำ โดยไม่มีการลอบแทนแผ่นดินตามสมควร ซึ่งอาจเป็นสาเหตุของความเสียหายของระบบเกษตรในรุ่นลูกหลานต่อไปได้

4. ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ

ปัจจุบันมีการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย และการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เรื่อง การใช้ “ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ” ซึ่งนิยมเรียกชื่อ “น้ำสกัดชีวภาพ” รวมถึงในกลุ่มเกษตรกรรายย่อยได้มีการผลิตใช้เองอย่างแพร่หลาย โดยใช้ทั้งพืช ทั้งสัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเศษปลา และหอยเชอร์รี่ เป็นต้น ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากดังนี้

4.1 ลดปัญหาการสะสมขยะ เพราะสามารถใช้ชิ้นส่วนเหลือใช้ของพืชและสัตว์ให้เป็นประโยชน์ได้

4.2 กำจัดศัตรูพืช เช่น การใช้หอยเชอร์รี่

4.3 ใช้ธาตุอาหารและสารเร่งการเจริญเติบโตที่เป็นองค์ประกอบในพืชให้เป็น

ประโยชน์มากที่สุด แม้จะเป็นเศษวัสดุเหลือใช้สามารถนำมาหมักจนได้สารเหล่านั้นออกมาเป็น
องค์ประกอบในสารละลาย

4.4 เกษตรกรผลิตได้เองอย่างง่าย ๆ ช่วยประหยัดรายจ่ายจากการซื้อหา
ได้มาก

9. คุณภาพชีวิต (Quality of Life)

9.1 นิยามและความหมาย

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้เริ่มเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1970 ในประเทศ
แถบตะวันตก ซึ่งเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่าคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคมหนึ่ง ๆ ไม่ควรมองเฉพาะ
ทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ควรรวมถึงด้านที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย ตลอดจน ความสัมพันธ์
ทางสังคมของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ (สุภางค์ จันทวานิช และวิชนี ศิลตระกุล, 2539 : 43)
ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ได้มีผู้พยายามให้คำนิยาม เพื่อให้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสากล แต่เป็นสิ่งที่
ยากเนื่องมาจากเหตุผล 3 ประการด้วยกัน (สุภางค์ จันทวานิช และวรรณิ ไทยานัน, 2541 :
110- 119)

ประการที่ 1 คุณภาพชีวิต เป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่สามารถบรรยาย
ตีความโดยผ่านตัวกรองด้านความคิดและภาษาที่แตกต่างกัน ความคลาดเคลื่อนจากการมองที่
หลากหลายเกิดจากประสบการณ์ พื้นฐานความรู้ ประเด็นการนำเสนอและข้อเท็จจริงต่าง ๆ

ประการที่ 2 คุณภาพชีวิต ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่แฝงอยู่ จึงจำเป็นต้องมีการกำหนด
กรอบความหมายให้ชัดเจน เพื่อให้สามารถประเมินผลได้ กระบวนการและผลต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็น
คุณภาพชีวิตที่ดีกว่า ย่อมเป็นการยอมรับและกำหนดคุณค่าโดยบุคคลในสังคมเดียวกัน
และพบว่ามีส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางของสังคม

ประการที่ 3 คุณภาพชีวิต เป็นความคิดที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในความเจริญ
งอกงามและพัฒนาของมนุษย์ การมีอายุยืนยาว กระบวนการทางด้านจิตใจ ล้วนอยู่ภายใต้
อิทธิพลขององค์ประกอบต่าง ๆ รวมทั้งค่านิยมด้วย ซึ่งหากนิยามเป็นแบบเดียวกันก็หมายถึง
ความถึงคนทุกคน โดยไม่มีการคำนึงถึงความแตกต่างทางด้านอายุ ช่วงชั้นทางสังคม การ
ศึกษา ล้วนได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน ซึ่งยากที่จะยอมรับในจุดนี้ได้

คุณภาพชีวิตของประชาชนในแต่ละสังคมจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม
การให้นิยามว่าคุณภาพชีวิตจะเป็นคำยากที่จะกำหนดความหมายที่แน่นอนถูกต้อง เนื่องจาก
มีตัวชี้วัดเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมายทั้งในลักษณะแคบและ
กว้าง ซึ่งส่วนใหญ่มีความหมายที่คล้ายคลึงกันหรือสอดคล้องกัน จะแตกต่างกันบ้างก็ในส่วน
จุดเน้นเฉพาะแต่ละสาขาวิชาที่เห็นว่าสำคัญที่พอนำมาเป็นพื้นฐานในการศึกษา ดังนี้

และกว้าง ซึ่งส่วนใหญ่มีความหมายที่คล้ายคลึงกันหรือสอดคล้องกัน จะแตกต่างกันบ้างก็ในส่วนจุดเน้นเฉพาะแต่ละสาขาวิชาที่เห็นว่าสำคัญที่พอนำมาเป็นพื้นฐานในการศึกษา ดังนี้

คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีความสุข ทั้งทางกาย ได้แก่ การมีที่อยู่อาศัยที่ดี มีสุขภาพที่ดี มีสาธารณูปโภค (การคมนาคม) ที่ดี มีสภาพแวดล้อม (น้ำ อากาศบริสุทธิ์) ที่ดี รวมไปถึงการพักผ่อน และสันทนาการที่ดีตามสมควร และความสุขทางใจ ได้แก่ การรู้จักความพอดี ความพอใจในสภาพที่เป็นอยู่ การมีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความรักอบอุ่นผูกพันในครอบครัวและเพื่อนมนุษย์ มีความอดทน เสียสละ และทำประโยชน์ให้แก่สังคม (พัฒนา กิติพราภรณ์, 2531 : 42 – 61)

คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพของการดำรงชีวิตในสังคมที่เจ้าของชีวิตมีความสุขพึงพอใจในช่วงเวลาหนึ่ง และความสุขพึงพอใจนี้สามารถวัดหรือประเมินได้ทั้งทางตัวจิตใจและวัตถุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในช่วงเวลานั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของส่วนตัวหรือสังคมก็ตาม (สุพรรณ ไชยอำพร และสนิท สมัครการ, 2534 : 12)

คุณภาพชีวิต หมายถึง ระดับสภาพการดำรงชีวิตของบุคคลในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิดและจิตใจ ดังนั้นคุณภาพชีวิตก็คือ ชีวิตที่มีความสุขทั้งด้านร่างกาย ใจ สังคม และอารมณ์ตามควรแก่อัตภาพและสภาวะ (นิพนธ์ คันธเสรี, 2525)

คณะกรรมการประสานงานโครงการรณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ (2529 : 60) ได้ให้ความหมายของคำว่า คุณภาพชีวิตว่า หมายถึง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐานในสังคมหนึ่ง ๆ ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

เยาจดี วงศ์สุวรรณ (2536 : 180) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การพัฒนาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทให้มีความอยู่ดีกินดี โดยมุ่งให้ผู้ด้อยโอกาสได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ตามความจำเป็นพื้นฐานที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา

สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และนิภา มนูญิจู (2525 : 130) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตและดำเนินกิจกรรมทั้งหลายของชีวิตด้วยพลังกำลังและความรู้ความสามารถที่ตนมีอยู่ด้วยความราบรื่นทั้งร่างกายและจิตใจ รวมถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ ความสมควร

เกษม จันทรแก้ว (2540 : 565) ได้สรุปว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพด้านการศึกษา อนามัย และเศรษฐกิจ ตามลักษณะ สิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ เชื้อชาติ วัฒนธรรม และวิธีการเลี้ยงดู

สมพร เทพสิทธิ (2535 : 76) ได้พูดถึงเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตว่า

จะต้องพัฒนาทั้งในด้านจิตใจ สังคม และเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนในชาติมีการดำรงชีวิตในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐาน

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต เป็นระดับของการมีชีวิตที่ดี มีความสุข ความพึงพอใจในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมซึ่งสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม นั่นคือ ชีวิตที่มีความสุข ทั้งทางกายและทางใจ ได้แก่ การมีอาหารที่เหมาะสม การมีสุขภาพที่แข็งแรง การมีครอบครัวที่อบอุ่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งมีความพร้อมที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และปัญหาที่สลับซับซ้อนได้ ดังนั้นมาตรฐานคุณภาพชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเงื่อนไขภาวะของสังคม

9.2 เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชาชนไทย

แนวคิดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2510

หลังจากได้มีการพัฒนาสังคมแล้วประมาณ 10 ปี โดยได้เริ่มนำแนวความคิดความจำเป็น พื้นฐาน (Basic Needs Approach) มาใช้ในการชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทย ว่ามีคุณภาพชีวิตอยู่ระดับใดเป็นอย่างไรในช่วงเวลาหนึ่ง โดยหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชาชนประกอบด้วยข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน และข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช 2ค.) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นข้อมูลระดับครัวเรือนที่แสดงถึงความจำเป็นของคนในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต โดยมีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำที่ทุกคนควรมีในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้มีชีวิตที่ดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ข้อมูลนี้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบันนี้ เป็นข้อมูลที่จัดเก็บทุกปี โดยกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อใช้สำหรับกรวางแผนพัฒนาชนบทในทุกระดับเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วยข้อมูลทั้งหมด 8 หมวด 39 ตัวชี้วัด ในปี พ.ศ. 2540 - 2544 และมีการกำหนดเกณฑ์ที่เหมาะสมในแต่ละตัวชี้วัดเป็นร้อยละ โดยได้มีการนำข้อมูลดังกล่าวนี้มาใช้ในการประเมินคุณภาพชีวิตของราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ เยาวดี วงศ์สุวรรณ (2536 : 180) ได้ทำการวิเคราะห์คุณภาพชีวิตของชาวชนบทไทย : กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต อ.เมือง จ.หนองคาย โดยใช้แบบสอบถามข้อมูล จปฐ. ของครัวเรือน

ข้อมูล กชช. 2ค. เป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของคนในชนบทอีกตัวหนึ่ง โดยเริ่มใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 และมีการปรับปรุงตัวชี้วัดมาเป็นระยะ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ได้เน้นในเรื่องของคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อมและ

ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้มีความสุขกาย สุขภาพจิตที่สมบูรณ์อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จึงได้กำหนดนโยบายไว้ 5 ประการ คือนโยบายด้านการศึกษา การสาธารณสุข การพัฒนาสังคม การพัฒนาสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 - 2544 ได้กำหนดให้มีตัวชี้วัดทั้งหมด 6 กลุ่มรวม 31 ตัวชี้วัด ได้แก่ กลุ่มสภาพพื้นฐาน กลุ่มผลผลิต รายได้และการมีงานทำกลุ่มสาธารณสุข และการอนามัย กลุ่มแหล่งน้ำ กลุ่มความรู้ การศึกษาและวัฒนธรรม และกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ข้อมูลดังกล่าว วัฒนา วงศ์เกียรติวัฒน์ (2542 : 21 - 29) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการนำข้อมูล กชช. 2ค. ไปใช้ในการวิจัยหลายครั้งว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์วิจัยได้อย่างกว้างขวาง แต่มีข้อควรระวัง คือ ข้อมูลมีทั้งข้อมูลที่มีความเชื่อมั่นได้สูง ข้อมูลที่มีความเชื่อมั่นได้พอประมาณ และข้อมูลที่มีความเชื่อมั่นได้น้อย ซึ่งข้อมูลที่มีความเชื่อมั่นได้พอประมาณ ได้แก่ ความพอใจเพียงของน้ำดื่มและบริโภค น้ำใช้ และน้ำเพื่อการเกษตร อัตราค่าจ้าง ผลผลิตต่อไร่ อัตราการเจ็บป่วย และการทำงานนอกตำบล ส่วนข้อมูลที่มีความเชื่อมั่นได้น้อย ได้แก่ ข้อมูลรายได้ต่าง ๆ รายได้ทั้งหมด การฝึกอบรม การขยายชุด การเจ็บป่วยทางจิต การกำจัดขยะมูลฝอย ตลอดจนความคลาดเคลื่อนจากการลงรหัสผิดและควมบันทึกข้อมูลข้ามคอลัมน์ นอกจากนี้ยังเป็นข้อมูลที่มีความเชื่อมั่นได้สูง ได้แก่ จำนวนราษฎร แหล่งน้ำ บริการสาธารณสุขในหมู่บ้าน ไฟฟ้า ความยาวถนน อาชีพ พื้นที่เกษตรกรรม การเป็นเจ้าของที่ดิน ประเภทเอกสารสิทธิ์ และระดับการศึกษา จากความเห็นดังกล่าวพบว่า ข้อมูลส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นได้สูง และเชื่อมั่นได้พอประมาณ ในปัจจุบันข้อมูลนี้ยังมีการนำไปใช้ประโยชน์ไม่มากนัก เพียงแต่นำมาคำนวณโดยใช้เกณฑ์มาตรฐานที่ได้กำหนดไว้เพื่อจัดระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด อย่างไรก็ตามในเชิงสถิติแล้ว ข้อมูลดิบของ กชช. 2 ค. สามารถนำมาใช้เพื่อกำหนดนโยบายและการบริหารการพัฒนาของหน่วยงานระดับต่าง ๆ ได้แก่ การจัดทำตัวชี้วัดจากการคำนวณค่าเฉลี่ยระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล นำค่าของตัวชี้วัด แต่ละครั้งที่จัดเก็บมาเปรียบเทียบกัน เพื่อประกอบการพิจารณาประเมินผลการใช้จ่ายเงินงบประมาณ นอกจากนี้ยังสามารถนำมาวิเคราะห์เชิงสถิติเพื่อหาอิทธิพลของตัวชี้วัดด้านการบริการและการจัดหาสาธารณสุขแก่ประชาชนของรัฐได้

นอกจากการนำข้อมูล จปฐ. และข้อมูล กชช. 2ค. มาใช้เป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตแล้วยังมีการนำตัวชี้วัดอื่น ๆ มาใช้ในการชี้วัดคุณภาพชีวิต ได้แก่ การนำตัวชี้วัดเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตในด้านงานอาชีพ ชีวิตสมรสและครอบครัว ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม และความพอใจในสุขภาพอนามัย มาใช้ในการศึกษาคุณภาพชีวิตของชาวกรุงเทพมหานคร (เสาวนีย์ ดนเดกุลย์, 2533 : 130) ส่วนวิชัย รูปชาติ สุเทพ บรรณทอง และ วิรัตน์ นาประกอบ

ครอบครัว ชีวิตชุมชน และสภาพแวดล้อม แต่ในส่วนของวิชญ์ มัลลเวช (2538 : 195) ได้ทำการศึกษาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท อ.ราชสาส์น จ.ฉะเชิงเทรา โดยใช้ตัวชี้วัดด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สภาพชีวิตในชุมชน ด้านจิตวิญญาณนักประกอบการ ด้านการพักผ่อนและการใช้เวลา สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ชีวิตการทำงาน ชีวิตภายในครอบครัว และ สุขภาพอนามัย ร่วมกับการประยุกต์กับเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และ กชช.2ค. ตลอดจนการปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ตัวชี้วัดใกล้เคียงกัน

10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ได้มีผู้วิจัยในเรื่องที่เกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยสรุปดังต่อไปนี้

ประพันธ์ศักดิ์ รัชไชยวรรณ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการนำโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ (ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ) ไปสู่การปฏิบัติ ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินโครงการส่วนใหญ่เป็นไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ทั้งในปี 2541 และปี 2542 แต่ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่ในทุกตำบล เนื่องจากคุณลักษณะของพื้นที่บางตำบลไม่ตรงตามเกณฑ์ที่กำหนด เช่นคุณลักษณะของดินไม่เหมาะสมในการปลูกข้าว บางพื้นที่อยู่ในเขตชลประทาน เป็นต้น อีกทั้งผู้เข้าร่วมโครงการบางรายถอนตัวออกจากโครงการ อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่และผู้เข้าร่วมโครงการประเมินว่าการดำเนินโครงการโดยรวมมีประสิทธิภาพสูง

สิ่งที่ระบุไว้เป็นวัตถุประสงค์ของโครงการคือ (1) การพัฒนาคุณภาพชีวิต (2) การดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน (3) การลดการเคลื่อนย้ายการใช้แรงงาน เป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดขึ้นและเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมในระยะเวลาอันสั้น และต้องให้ระยะเวลาผ่านไปพอสมควรจึงจะประเมินได้ว่าบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ อย่างไรก็ตามผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการทุกกลุ่มประเมินว่าการดำเนินงานมีประสิทธิภาพสูง นอกจากนั้นหลังการเข้าร่วมโครงการ ผู้เข้าร่วมมากกว่าร้อยละ 70 สามารถเลี้ยงตัวเองได้ดีขึ้น แต่ผู้เข้าร่วมโครงการส่วนหนึ่งยังระบุว่าได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจการค้า ท้ายสุดผู้เข้าร่วมโครงการเกือบทั้งหมดระบุว่าไม่ต้องการเดินทางไปทำงานที่จังหวัดอื่น และต้องการดำเนินชีวิตตามรูปแบบการเกษตรทฤษฎีใหม่ต่อไป

ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สามารถจำแนกตามประเด็นในด้านแผนงานและการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ด้านผู้เข้าร่วมโครงการ และด้านปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกอื่น ๆ ได้ 8 ประการคือ (1) การประชาสัมพันธ์ (2) การคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกร (3) การเตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมโครงการ (4) การจัดทำแผนการผลิตและส่งเสริม (5) การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ (6) การตลาด (7) การขยายเครือข่าย และ (8) ระบบฐานข้อมูล

นอกจากนั้นยังพบว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมในการนำโครงการไปปฏิบัติด้าน (1) หลักการดำเนินโครงการ (2) ความสามารถในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ และ (3) คุณสมบัติของเกษตรกรส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ในเชิงสาเหตุและผลกับความพหุมีพอกินซึ่งเป็นผลสำเร็จในขั้นต้นของโครงการ โดยความพร้อมในการทำการเกษตรจะส่งผลทางตรงนอกนั้นจะส่งผลในทางอ้อม

เมื่อพิจารณาเรื่องกลไกแทรกของโครงการพบว่า เมื่อผู้เข้าร่วมโครงการมีความเพียงพอในการทำการเกษตร และมีผลผลิตที่เพิ่มขึ้นจะทำให้เกษตรกรมีความพหุมีพอกิน ทั้งนี้ความพหุมีพอกินและผลผลิตเป็นผลสืบเนื่องมาจากการสนับสนุนทางด้านแหล่งน้ำและปัจจัยการผลิตโดยตรง ในขณะที่การอบรมจะส่งผลให้เกิดความพหุมีพอกินในทางอ้อม นอกนั้นเมื่อเกษตรกรใช้พื้นที่ในการทำการเกษตรและแหล่งน้ำที่มากขึ้น ผนวกกับการทำโครงการอย่างมุ่งมั่นของเกษตรกรจะทำให้เกษตรกรมีผลผลิตเพิ่มขึ้นและทำให้เกิดความพหุมีพอกินได้ในที่สุด

เมื่อพิจารณาแล้วโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ มีทฤษฎีที่ใช้กำกับโครงการอย่างมีสาเหตุและผลซึ่งควรค่าแก่การนำไปปฏิบัติต่อไป อย่างไรก็ตามก็ควรพิจารณาตรวจสอบในเรื่องกระบวนการสนับสนุนแหล่งน้ำและปัจจัยการผลิต เพื่อให้เกษตรกรมีความพร้อมและความเพียงพอในการทำการเกษตร รวมถึงการมีผลผลิตที่เพิ่มมากยิ่งขึ้นและอาจคัดเลือกเกษตรกรผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อให้เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการสามารถดำเนินงานการเกษตรทฤษฎีใหม่จนประสบผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ (ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ) แนวคิด ปรัชญา รูปแบบ และหลักการปฏิบัติของเกษตรทฤษฎีใหม่ และจากการที่เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน จังหวัดสุโขทัยเข้าร่วมดำเนินงานตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

